

Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 1 - 2010

Sommaren 2010 Ormsö i blickpunkten

Estlandssvensk/Eestirootslane

Utgiven av Kulturrådet för den svenska minoriteten

Pikk 36

10130 Tallinn

Telefon: Tel: 56457841

Styrelsen i Kulturrådet

Nimi: *Uile Kärk-Remes*
Sündinud: *Rootsis*
Juured: *minu kirju suguvõsa eesti-rootslastega seotud juured pärinevad isa kaudu Hiiumaalt*
Minu ema/isa on sündinud Eestis
Töökoht: *Rootsi vähemusrühvuse Kultuurinõukogu esimees*
Teised ülesanded eestirootslusega seoses: *SOV Eesti juhatuse liige.*

Kulturrådet: *Ordförande.*

Namn: *Uile Kärk-Remes.*

Född i: *Sverige*

Rötter från: *Den svenska grenen av mina mångskiftande rötter stammar från Dagö, via min far. Min mamma/pappa är födda i Estland*
Arbetar med: *Anställd ordförande i Kulturrådet.*

Andra uppdrag inom estlandssvenskheten: *Ledamot i styrelsen för Sov Estland.*

Kultuurinõukogu: *Saadik*
Nimi: *Kalev Kukk.*
Sündinud: *Tallinn.*
Juured: *Emapoolsed juured on Naissaarelt. Minu ema on sündinud Tallinnas.*
Töökoht: *Peaministri majandusnõunik, dotsent Tallinna Ülikoolis (majandusgeograafia).*
Teised ülesanded eestirootslusega seoses: *Puuduvad*

Kulturrådet: *Ledamot.*

Namn: *Kalev Kukk.*

Född i: *Tallinn.*

Rötter från: *Nargö på min mors sida. Min mor är född i Tallinn.*
Arbetar med: *Ekonomisk rådgivare till premiärministern, docent vid Tallinn Universitet (economic geography).*

Andra uppdrag inom estlandssvenskheten: *Inga*

Kulturrådet: *Ledamot.*
Namn: *Ingegerd Lindström.*
Född i: *Örebro, Sverige*
Rötter från: *Örebro. Anknäpning till estlandssvenskarna genom min man Bengt från Höbring.*
Arbetar med: *Pensionär med många uppdrag.*
Andra uppdrag inom estlandssvenskheten: *Ordförande för Rickul/Nuckö hembygdsförening.*

E-post: *ukr@eestirootslane.ee*

Ansvarig utgivare: *Uile Kärk Remes*

Redaktör: *Ingegerd Lindström*

Tryck: *PRINTON PRINTING HOUSE, Tallinn.*

Framsida: *Saxby fyr fotograferat av Margareta Hammerman*

Kultuurinõukogu: *Asejuhataja*
Namn: *Lars Rönnerberg*
Sündinud: *Stockholmis*
Juured: *isa poolt Vormsil.*
Minu isa on sündinud Rälby külas Vormsil.
Töökoht: *Ettevõttekontsernide majandusrapordi süsteemi konsultant*
Teised ülesanded eestirootslusega seoses: *Eestirootslaste kultuuriühingu Svenska odlingens vänner esimees, VKÜ revident*

Kulturrådet: *Vice ordförande.*

Namn: *Lars Rönnerberg.*

Född i: *Stockholm, Sverige.*

Rötter från: *Ormsö genom pappa.*

Min pappa är född i Rälby, Ormsö.

Arbetar med: *som konsult med system för ekonomisk rapportering inom företagskoncerner.*

Andra uppdrag inom estlandssvenskheten: *Ordförande i Estlandssvenskarnas kulturförening Svenska odlingens vänner, revisor i VKÜ.*

Kultuurinõukogu: *Saadik*
Nimi: *Holger Haljand*
Sündinud: *Tallinn, Eesti*
Juured: *ema poolt Vihterpalu/Keibu/Moosi*
Minu ema on sündinud: Moosi külas (praegu Keibu)
Töökoht: *Telekommunikatsiooni-ettevõtte AS EMT R&D Managerina*
Teised ülesanded eestirootslusega seoses: *Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse liige.*

Kulturrådet: *Ledamot.*

Namn: *Holger Haljand.*

Född i: *Tallinn, Estonia.*

Rötter från: *Vihterpalu/Keibu/Moosi på min mors sida.*

Min mor är född i: Moosi küla (idag Keibu).

Arbetar med: *Telekommunikation i AS EMT som R&D Manager.*

Andra uppdrag inom estlandssvenskheten: *Medlem i S:t Mikael's församling, Tallinn.*

Kultuurinõukogu: *Saadik.*

Nimi: *Ingegerd Lindström.*

Sündinud: *Örebro, Rootsis.*

Juured: *Örebro. Eestirootslastega seob mind abikaasa Bengt, kes on pärit Höbringist.*

Töökoht: *Pensionär, kellel on palju ülesandeid.*

Teised ülesanded eestirootslusega seoses: *Riguldi/Noarootsi kodukandiühingu esimees.*

Ordföranden har ordet

ÅR 2010, valår

Efter en tid av förberedelser har nu ett officiellt beslut om genomförande av omval av Kulturrådet fastställts i samverkan med Kulturministeriet. Valet kommer att genomföras under november månad i år.

Vårt kulturella självstyre har etablerat sig och vi har idag en formell struktur som plattform och grundval för vår verksamhet. Det har skapat möjligheter att stå för en helhetssyn kring estlandssvenska värden och intressen samtidigt som det också har gett oss möjligheter att föra fram våra angelägenheter och sakfrågor på ett effektivare och konkretare sätt. Det har på alla sätt varit mångskiftande och lärorika år.

Estlandssvenskarnas Kulturråd står nu inför sitt första omval. Det är oerhört viktigt för oss att ha representanter som står för och för vidare både grundläggande sakfrågor och alla våra kulturella verksamheter, värden som är centrala för att bevara och föra språk, kultur och identitet vidare.

Under sommaren genomförs många evenemang och träffar runt om i svenskbygderna. Det ger möjligheter till att diskutera frågor som är viktiga för oss, tänka igenom nuvarande och kommande målsättningar. Kandidat- och personfrågor är viktiga, vilka personer vill vi ska föra våra intressen framåt, i Estland och från Sverige. Vi borde även tänka på att, i möjligaste mån, ha en spridning och förankring som omfattar alla våra bygder och organisationer.

Sommaren vi har framför oss blir händelserik. Den estlandssvenska verksamhet i Estland som på nytt började komma fram i slutet av 1980-talet har redan hunnit fram till en punkt där traditioner har växt fram, återkommande händelser och evenemang samlar och knyter ihop människor inom olika bygder och kring olika verksamheter och teman.

Svenskdagen i Nuckö 2008 lyfte fram grundandet av SESK 20 år, en händelse som här i Estland innebar en ny hoppfull början för alla kvarvarande estlandssvenskar i olika åldrar och samtidigt öppnade vägen till kontakter mellan alla dem som hamnat och kommit att leva på olika sidor av gränsen.

Förra året högtidlighöll vi SOV 100 år, med talko vid Bysholms herrgård, där SOV grundades år 1909, samt sedan i juli, vid Svenskdagen i Nuckö.

I år är Ormsö centrum för många av dessa manifestationer för estlandssvenskheten: 20 år sedan återinvigningen av Ormsö kyrka, 10 år sedan Vormsi Kodukandi Ühing (VKÜ) grundades, 5 år sedan Hembydsgården invigdes.

Svenskdagen i år kommer därför att hållas på Ormsö, i anslutning till övriga högtidligheter.

Den 31 juli hälsar vi alla välkomnar till Svenskdagen.

Mångfald kan stärkas genom enhet

Vår kulturella självstyrelse har gett oss möjligheten att centralt och samlat föra fram frågor och teman som är väsentliga för oss. Vi har i allt högre grad fått respons och gehör för dessa.

Temaområdena blir att fler. Aibolands museum har varit en turbulent och prioriterad fråga under dessa år. Vi välkomnar den utveckling som nu har börjat vid Aibolands museum med Ülo Kalm "vid rodret" sedan april månad. Ett brett stöd från estlandssvenska institutioner behövs och har även utfästs. Förhoppningsvis kan vi gemensamt och på olika sätt bidra till att bygga upp ett mångsidigt museum/kulturcentrum.

Samverkan mellan träbåtsföreningen Vikan och museet öppnar nya möjligheter och en spännande utveckling. Båtar, farleder och hav har alltid varit centrala delar av estlandssvenskarnas tillvaro.

Program för Estlandssvensk kultur

Under förra året kunde vi lämna in nödvändiga underlag till Kulturministeriet för vår anhållan att skapa ett enhetligt, officiellt program för Estlandssvensk kultur i samverkan med ministeriet.

Svensk ortnamn

Arbetet för parallella, svenska ortnamn i svenskbygderna har kommit in i ett nytt skede när vi nu under våren kunde gå ut med hemställan om detta till samtliga kommuner i svenskbygderna.

Kulturrådets inlagor till Ortnamnsrådet vid Inrikesministeriet samt deras positiva ställningstagande innebär riktlinjer som gör att frågan nu har fått reella förutsättningar att gå framåt. Skyltar med ortnamnen på två språk i Nuckö kommun som på ett fint sätt visar fram bygdernas estlandssvenska bakgrund är på väg att få efterföljare i övriga svenskbygder.

Kulturlandskap och byggnadsplanering i de estlandssvenska områdena

Traditionella estlandssvenska byggnadstraditioner är angelägna och aktuella frågor för många parter i dessa områden. I början av juni hölls ett seminarium i Hapsal, initierat av länsstyrelsen i Lääne-maa, Kulturrådet och Ormsö kommun, kring denna fråga.

Under seminariedagens betonades hur starkt estlandssvenska livsmönster genom tiderna har format omgivande kulturlandskap och byggnadstraditioner samt präglat västra Estlands kustområden och öar.

Seminariet resulterade i ett beslut att arbeta fram och fastställa ett handlingsprogram utgående från dessa

Fortsättning på sidan 8

Sõna on esimehel

AASTA 2010, VALIMISED

Pärast ettevalmistusaega on Kultuurinõukogu koostöös Kultuuriministeeriumiga nüüd ametlikult otsustanud läbi viia Kultuurinõukogu uued valimised. Valimised toimuvad tänavu novembris.

Meie kultuuriline omavalitsus on endale koha leidnud ja tänaseks on meil ametlik struktuur, mis on meie tegevuse alustala. See on loonud võimalused seista eestirootsluse ja eestirootslaste huvide eest tervikuna, samal ajal on see andnud meile ka võimaluse efektiivsemalt ja konkreetsemalt anda teada oma vajadustest. Need on igas mõttes olnud mitmekülgsed ja õpetlikud aastad.

Eestirootslaste Kultuurinõukogu on nüüd oma esimeste ümbervalimiste eel. Meile on väga oluline, et nõukogusse kuuluksid esindajad, kes seisavad ja viivad edasi nii põhiteemasid kui kõiki meie kultuurilisi tegevusi, mis on olulised säilitamiseks ja edendamaks keelt, kultuuri ja identiteeti.

Suvel toimub eestirootsi piirkondades mitmeid üritusi ja kokkusaamisi. See pakub võimaluse arutleda meile oluliste küsimuste üle, mõelda läbi praegused ja tulevased eesmärgid. Olulised on kandidaate- ja isikuküsimused, milliseid inimesi ootame oma huvisid esindama nii Eestis kui Rootsis. Peaksime mõtlema ka sellele, et võimalusel oleksid esindatud eri piirkonnad ja organisatsioonid.

Algav suvi on sündmusterohke Eestirootsialane tegevus Eestis, mis sai alguse 1980. aastate lõpus, on juba jõudnud punkti, kus on tekkinud oma traditsioonid, traditsioonilised sündmused ja üritused seovad inimesi eri piirkonnast eri tegevuste ja teemade ümber.

Rootsi päev

Rootsi päev Noarootsis 2008 tõstis teema üles 20 a. ERKSi asutamisest, mis siin, Eestis, tähendas eri vanuses eestirootslastele uut lootusrikast algust ja samal ajal avas tee kontaktide loomiseks nendega, kes olid sattunud elama eri

poolele piiri.

Eelmisel aastal tähistasime suurejooneliselt SOV 100. aastapäeva talgutega Vööla mõisas, kus 1909. aastal SOV asutati, ning seejärel juulis Noarootsis Rootsi päeva.

Tänavu on Vormsi paljude selliste tänase eestirootsluse sündmuste keskus: 20 aastat Vormsi kiriku taasõnnistamisest, 10 aastat Vormsi Kodukandi Ühingu (VKÜ) asutamisest, 5 aastat kodukanditalu avamisest.

Tänavune Rootsi päev peetakse seetõttu Vormsil koos teiste pidustustega.

31. juulil on kõik teretulnud Rootsi päevale.

Mitmekesisust tugevdab ühtsus

Meie kultuuriline omavalitsus on andnud meile võimaluse keskselt ja ühiselt tegeleda küsimuste ja teemadega, mis on meile möödapääsmatud. Oleme selleks saanud üha suuremal määral vastukaja ja toetust.

Teemasid tuleb juurde Rannarootsi muuseum on olnud nendel aastatel üks esmajärguline ja turbulentne küsimus.

Me tervitame seda arengut, mis on nüüd Rannarootsi muuseumis alanud koos Ülo Kalmu saamisega "tüüri juurde" alates aprillist. Vaja on eestirootsi organisatsioonide laia toetust ja seda on ka lubatud. Loodetavasti saame ühiselt ja mitmeti toetades ehitada üles mitmekülgse muuseumi/kultuurikeskuse.

Koostöö puulaevaseltsi Vikan ja muuseumi vahel avab uued võimalused ja põnevad arengud. Laevad, laevateed ja meri on alati olnud oluline osa eestirootslaste elust.

Programm Eestirootsi kultuur

Eelmise aasta jooksul suutsime anda Kultuuriministeeriumile üle vajaliku aluse oma taotlusele luua koostöös ministeeriumiga ett üldine, ametlik programm eestirootsi kultuuri kaitseks.

Rootsi kohanimed.

Töö paralleelsete, rootsi piirkondade rootsikeelsete kohanimedega, on jõudnud uuele tasemele kui me nüüd kevadel võisime ettepanekutega pöörduda rootsi piirkondades asuvatesse valdadesse.

Kultuurinõukogu esitas ametlikud ettepanekud Siseministeeriumi juures tegutsevale Kohanimenõukogule ning nende positiivne suhtumine annab nüüd võimaluse küsimusega edasi minna. Piirkonna eestirootsi tausta näitavad kakskeelsete kohanimedega sildid Noarootsi vallas on saamas järgijaid teistest eestirootsi piirkondadest.

Eestirootslaste piirkonna kultuurimaastik ja ehitusplaneering

Traditsioonilised eestirootsi ehitustraditsioonid on paljudele selle piirkonnaga seotud osapooltele olulised ja aktuaalsed.

Juuni alguses peeti Lääne maavalitsuse, Kultuurinõukogu ja Vormsi valla eestvõttel Haapsalus selleteemaline seminar.

Seminaripäevadel rõhutati kui tugevalt on eestirootslaste elustiil on aegade jooksul kujundanud ümbritsevat kultuurimaastikku ja ehitustraditsioone ning iseloomustab Lääne-Eesti rannikut ja saari.

Seminar lõppes otsusega töötada välja ja kinnitada ett tegevuskava, mis lähtuks eestirootslaste traditsioonilisest maailmast. Eesmärk on, et see tegevuskava saaks osaks Läänemaa arengukavast.

Tulevik

Kelle heaks me tegutseme?

Meil on taas suguvõsad, perekonnad, noored ja lapsed, kelle jaoks sidemed

Sõna on esimehel, algus lk 21

Estlandssvenskarnas kulturarv är en del av Estlands kultur och historia

Första kontakten med estlandssvenskheten hade jag i början av 1980-talet när jag studerade historia i dåtidens Tartu Statliga Universitet. Att studera estlandssvenskarnas historia och levnadssätt kändes som en ny och spännande utmaning. Dessutom så pratades det inte så mycket om den nationalitetsgruppen på den tiden, precis som med andra estniska minoritetsgrupper. Jag är tacksam för professor Helmut Piirimäes handledning, med vem jag satt under långa timmar i de Estniska Historiarkiven och som tillhandahöll mig historielitteratur publicerad i Sverige som var praktiskt taget oöverkomlig i Estland på den tiden. En stor del av den litteratur vilken jag använde i mitt examensarbete kom från professors privatbibliotek.

Tartu Universitets historifakultets examsarbeten handlade övervägande om ämnen vilka hade med avlägsen historia att göra. Så fokuserade även mitt forskningsämne på Nuckö-böndernas kamp för hundratals år tidigare uppnådda privilegier och fribondens status på nittonhundratalet och början av det tjugonde århundradet; från och med perioden efter det Stora Nordiska kriget tills träldomens avveckling i den estniska provinsen. Vad som var fängslande med estlandssvenskarnas ämne var minoritetsgruppens styrka i striden för sina rättigheter och försvar av sin frihet. För århundraden sedan ville Estlands adel belasta svenskar, fria bönder, med lika hög skatt som för ester. I syfte att uppnå detta försökte man ifrågasätta gamla privilegier vilka var beviljade av svenska regenter och som fungerade som underlag för beskattning. Dessutom försökte man ifrågasätta friböndernas svenska härkomst. Efter att ha läst domstolsmaterial i historiearkiven och svenska bönders klagomål överlämnade till Estlands regering och Tsarrysslands centrala organisationer i Peterburg, ser man att

de kände starka band till Sverige och den svenska Kungen. Gamla svenska privilegier hade enorm betydelse för kustsvenskarnas livskraft och identitet.

Ester och svenskar har haft en jämförbar levnadsstandard och nationerna har haft ett nära band. Dessvärre tvingade krigsåren, med både sovjetisk och tysk ockupation, estlandssvenskarna att fly till Sverige i mitten av 40-talet.

De senaste tjugo åren har inneburit en tid för dessa minoritetsgrupper att återvända till sina rötter samt att återerövra sin historia. Att studera svenska är alltid lika populärt bland ester – Nuckö gymnasium bedriver verksamhet i Birkas och i många skolor är det möjligt att studera svenska som extraämne. Det finns många estlandssvenska föreningar och man har grundat Aibolands museum i Hapsal, Ormsö hembygdsgård och Rosleps kapell är återuppförbyggt i Nuckö. Som en symbol för estlandssvenskarnas svenska S:t Mikael-kyrkans verksamhet i Tallinn.

Dagens estlandssvenskar, vilka huvudsakligen bor i Sverige, tar hand om bevarandet av sin kultur och sitt historiearbete, språk och identitet. Andra världskriget ändrade Estlands öde men det står i vår makt att ta initiativ till nya processer vilka kan förena folken samt förbättra resultaten av det förflutna.

Kulturministeriet stödjer Estlands minoritetsgruppers kulturella strävande, kulturarvsforskningar och dess dokumentering. Det har diskuterats om införandet av ett estlandssvenskt kulturprogram samt återföring av est-

Anne-Ly Reimaa var en av invigningstalarna vid förra årets firande i Birkas.

landssvenskarnas kyrkoägodelar till församlingarna. Estland ser minoritetsnationaliteternas mångfald såsom en rikedom. Kulturrummet på den estniska västkusten samt på öarna är nära förknippat med estlandssvenskarna.

Tyvärr bor många estlandssvenskar idag på andra sidan Östersjön – man har tvingats bo långt borta från sina förfäders hem under årtionden. Estlandssvenska historiska dokument, etnografiska objekt, minnen samt fotografier har med omsorg sparats i museum och arkiv både i Estland och Sverige. Minnet av historien, sammanhållningen och „vi-känsla“ kulminerade för tre år sedan i och med kulturrådets beslut i februari 2007 vilket återupprättade ett kulturellt självstyre hos minoritetsgruppen ifråga. Kulturellt självstyre förenar estlandssvenskar vilka av historiens vingar har blivit spridda över världen och hjälper till att bibehålla en historisk anknytning till Estland.

Jag önskar alla deltagare lycka till i kulturrådets höstval för den svenska minoriteten i Estland samt önskar alla framgång och styrka att uppnå sina mål samt att bevara och föra vidare estlandssvenskarnas identitet, kultur och traditioner!

Anne-Ly Reimaa
Kulturministeriets vicekansler

Eestirootslaste kultuuripärand on osa Eestimaa kultuuri- ja ajaloost

Eestirootslusega puutusin esimest korda kokku 1980. aastate algul, olles tollase Tartu Riikliku Ülikooli ajalootudeng. Eestirootslaste ajaloo ja asustuse uurimine tundus toona uudse ja huvitava väljakutsena. Seda enam, et sellest rahvusgrupist tollal eriti ei räägitud, nagu teistestki Eestimaa põlistest vähemusrahvustest. Olen tänulik professor Helmut Piirimäele, kelle juhendamisel istusin pikki tunde Eesti Ajalooarhiivis ja kes varustas oma diplomandi tollal praktiliselt kättesaamatu Rootsis ilmunud ajalookirjandusega. Võib isegi öelda, et minu diplomitöös kasutatud kirjandus oli suures osas pärit professori isiklikust raamatukogust.

1980. aastate alguse Tartu Ülikooli ajalooteaduskonna diplomitööd käsitlesid ülekaalukalt kaugema ajalooga seotud teemasid. Nii oli ka minu uurimisteemaks Noarootsi talupoegade võitus sajandeid varem kättevõideldud privileegide ja vaba talupoja staatuse eest 18. sajandil ja 19. sajandi algul, Põhjasõja järgsest perioodist kuni pärisorjuse kaotamiseni Eestimaa kubermangus. Eestirootsi temaatika juures oli võluv väikese rahvusgrupi visadus oma õiguste ja vabaduste kaitsel. Toona, sajandeid tagasi, soovis Eestimaa aadelkond koormata rootslasi, kes olid vabad talupojad, sama suurte maksudega kui eestlasi. Selleks püüti ühelt poolt seada kahtluse alla vanad Rootsi valitsejate poolt antud privileegid, mis olid maksumäärade kinnituseks, samuti vaidlustada vabade talupoegade rootsi päritolu ja asustuse järjepidevus. Lugesdes aastaid tagasi ajalooarhiivis kohtumaterjale, rootsi talupoegade kaebusi Eestimaa Kindral-kubermanguvalitsuse ja Vene keisririigi keskorganite poole Peterburis, ilmnes selgelt, et eesti ja saksa ümbruse tõttu tajusid siinsed rootslased oma rootslust ja sidet Rootsi kuningatega paratamatu

selgusega. Vanad rootsiaegsed privileegid omasid rannarootslaste elujõu ja identiteedi jaoks ülisuurt tähtsust.

Eestlaste ja rootslaste majanduslik elustandard on olnud ajaloo vältel sarnane. Võib väita, et eestlaste ja rootslaste saatus Eestimaal on olnud lähedane ja kumbki rahvus tihedalt seotud teisega. Paraku töid sõja-aastad, Nõukogude ja Saksa võimuvahetused, sõjalised vajadused ja piirangud endaga kaasa eestirootslaste siirdumise Rootsi 1940. aastate keskpaigas.

Viimased kakskümmend aastat on aga olnud Eestimaa vähemusrahvuste taassünni ja oma juurte ning ajaloo taasleidmise ajaks. Ka eestlaste seas on jätkuvalt populaarne rootsi keele õppimine - Pürksis tegutseb Noarootsi gümnaasium, mitmetes koolides on võimalik rootsi keele õppimine lisaainena. Tegutsevad eestirootsi seltsid, loodud on Rannarootsi Muuseum Haapsalus, Vormsi Kodukandimuuseum, taas üles ehitatud Rooslepa kabel Noarootsis. Eestirootslaste järjepidevuse sümbolina paistab silma Tallinna Rootsi-Mihkli koguduse tegevus.

Tänapäevased eestirootslased, elades küll ülekaalukalt Rootsis, hoolitsevad oma kultuuri- ja ajaloo pärandi, keele ja identiteedi säilimise eest. Teine maailmasõda muutis Eestimaa rahvaste saatust, kuid meie võimuses on algtada uusi, siinseid põlisrahvaid liitvaid ja toimunu tagajärgi tasandavaid protsesse. Kultuuriministeerium toetab Eestis elavate vähemusrahvuste kultuurilisi pürgimusi, kultuuripärandi uurimist ja jäädvustamist. Arutlusel on olnud eestirootsi kultuuriprogrammi ellukutsumine, samuti siinsete eestirootsi kirikuvarade tagastamine kogudustele. Eesti näeb vähemuskultuuride paljususes oma rikkust.

Artikelförfattaren Anne-Ly Reimaa

Eesti läänerranniku ja saarte kultuuriruum on tihedalt läbi põimunud eestirootsi kultuuripärandiga. Paraku kätkeb eestirootslus tänapäeval endas ühe rahvakillu elu mõlemal pool Läänemerd, aastakümneid on tulnud elada oma esiisade kodudest kaugel. Eestirootsi ajaloodokumendid, etnograafilised esemed, mälestused, fotod on hoolega talletatud nii Eesti kui Rootsi muuseumides ja ajalooarhiivides. Oma ajaloo, kokkukuuluvus- ja meietunde teadvustamine kulmineerus kolm aastat tagasi, 2007. aasta veebruarikuiste eestirootsi vähemusrahvuse kultuurinõukogu valimistega, rahvusgrupi omavalitsusliku staatuse loomisega. Kultuuriautonomia ühendab ajaloosündmuste keerises laialipillutatud eestirootslasi, aitab hoida järjepidevat ajaloolist sidet Eestiga.

Soovin kõigile tänavu sügisel toimuvatel rootsi vähemusrahvuse kultuurinõukogu valimistel osalejatele edu ja jaksu oma eesmärkide saavutamisel, eestirootsi identiteedi, kultuuri ja traditsioonide alalhoidmisel ja edasikandmisel!

Anne-Ly Reimaa
Kultuuriministeeriumi
asekantsler

Val till Kulturrådet hösten 2010

Estlandssvenskarnas Kulturråd står inför sitt första omval.

Efter en inledande tid av förberedelser har nu ett officiellt beslut om genomförande av omval av Kulturrådet fastställts i samverkan med Kulturministeriet. En budget för genomförande av valet har fastlagts och utnämningen av den officiella valkommission, Huvudkommittén, är på gång. Denna Huvudkommitté fastställer slutgiltigt den formella tidpunkten för valet.

Tidpunkten har preliminärt beräknats bli:

12 - 14 november 2010

Huvudkommittén kommer att från slutet av sommaren gå ut med detaljerad information om valet, hur valet kommer att genomföras, information om kandidater i valet och hur/var man kan rösta.

Alla som är upptagna i den estlandssvenska minoritetslängden/vallängden kommer även att få utskick med direktinformation om dessa frågor.

Vår hemsida kommer att vara en viktig kanal för kontinuerlig information om kommande val.

Varje estlandssvensk kan se sig omkring, inom familjen och släkten. Vem mer kan gå med i minoritetslängden.

Kultuurinõukogu valimised sügisel 2010

Eestirootslaste Kultuurinõukogu on oma esimeste ümbervalimiste eel. Pärast sissejuhatavat ettevalmistusaega on Kultuurinõukogu koostöös Kultuuriministeeriumiga nüüd ametlikult otsustanud läbi viia Kultuurinõukogu uued valimised. Kinnitatud on valimiste eelarve ning nüüd on käimas ametliku valmiskomisjoni, peakomitee, kokku panemine. See peakomitee otsustab lõplikult valimiste ametliku toimumisaja. Esialgse toimumisajana on pakutud

12.-14, november 2010

Peakomitee annab valimiste kohta täpsemat infot alates suve lõpust, selle kohta, kuidas valimised läbi viiakse, infot kandidaatide kohta ning selle kohta, kuidas ja kus saab hääletada.

Kõigile, kes on kantud eestirootslaste vähemusrühuse nimekirja/valimisnimekirja saadetakse lähem info ka koju.

Meie kodulehekülj saab olema tulevaste valimiste eel oluline jooksva info kanal.

Iga eestirootslane peaks vaatama ringi pere ja sugulaste hulgas, kes veel võiks kuuluda rahvusnimekirja.

Digitalisering av Kustbon 1918 – 1940 samt tidningen Sovjet-Estland

Kulturrådet har under våren 2010 initierat och finansierat digitalisering av Kustbon, årgångarna 1918 – 1940 samt även av tidningen Sovjet-Estland 1940 – 1941.

Digitaliseringen har genomförts i samverkan mellan Kulturrådet, Estlands Nationalbibliotek i Tallinn och Kungliga Biblioteket (KB) i Stockholm. Båda biblioteken har ställt tillgängliga nummer till förfogande och digitaliserat dessa. Inprogrammering för allmän användning av en komplett uppsättning av respektive tidning har genomförts vid nationalbiblioteket. Arbetet i sin helhet beräknas bli färdigt under juni månad.

Alla parter kommer efter digitaliseringen ha en komplett uppsättning av dessa tidningar. Tidningarna kommer att finnas på Kulturrådets hemsida samt finnas tillgänglig som DVD hos oss.

Vid Nationalbiblioteket kommer tidningarna att finnas tillgängliga genom deras E-bibliotek, både i textformat, sökbar enligt årgång, nr, sökord och så vidare, samt även som bildtema.

Kustboni 1918 – 1940 ja ajalehe Sovjet-Estland digitaliseerimine

Kultuurinõukogu algatas ja rahastas 2010 aasta kevadel Kustboni aastakäikude 1918-1940 ning ka ajalehe Sovjet-Estland 1940 – 1941 digitaliseerimise.

Digitaliseerimine toimub Kultuurinõukogu, Tallinnas asuva Eesti Rahvusraamatukogu ja Stockholmi Kungliga Biblioteket (KB) koostöös. Mõlemad raamatukogud on andnud kasutada neil olemas olevaid numbraid ja need digitaliseerinud. Avalikuks kasutamiseks mõeldud mõlema ajalehe täieliku kogu kokkupanemise on teinud Rahvusraamatukogu. Töö peaks lõpule jõudma juunis.

Kõik osapooled saavad peale digitaliseerimise lõppu nende ajalehtede täieliku kogu. Ajalehti saab lugeda ka Kultuurinõukogu kodulehelt ning seda on meilt võimalik saada ka DVD-l.

Rahvusraamatukogus saavad mõlemad ajalahed olema kättesaadavad nende e-raamatukogus, nii tekstiformaadis, kust on võimalik otsida aastakäigu, numbri, otsisõna jm järgi, kui ka nn.piltiteemana.

Fortsättning, Ordförande har ordet från sidan 3

estlandssvenska traditionella värden. Målsättningarna omfattar även att respektive handlingsprogram ska tas med i planerings- och utvecklingsprogram för Läänemaa.

Framtiden

Vilka arbetar vi för, vilka bygger vi upp för?

Vi har igen familjer, ungdomar och barn för vilka banden, till platser i Nuckö, Vippal, på Ormsö, Runö, Rågö och övriga svenskbygder har blivit en naturlig och viktig del i tillvaron.

Det är naturligt att man vill och hoppas att de värden vi har och arbetar för, förs vidare.

Alla behövs för att föra detta vidare. Med kommande val framför oss kan var och en av oss bidra genom sitt stöd, se sig omkring, inom familj och släkt för att se vem mer skulle kunna gå med i minoritetslängden.

Jag önskar alla en fin och händelserik sommar! Uile Kärk Remes.

Professor Ragnar Nurkse säras taas

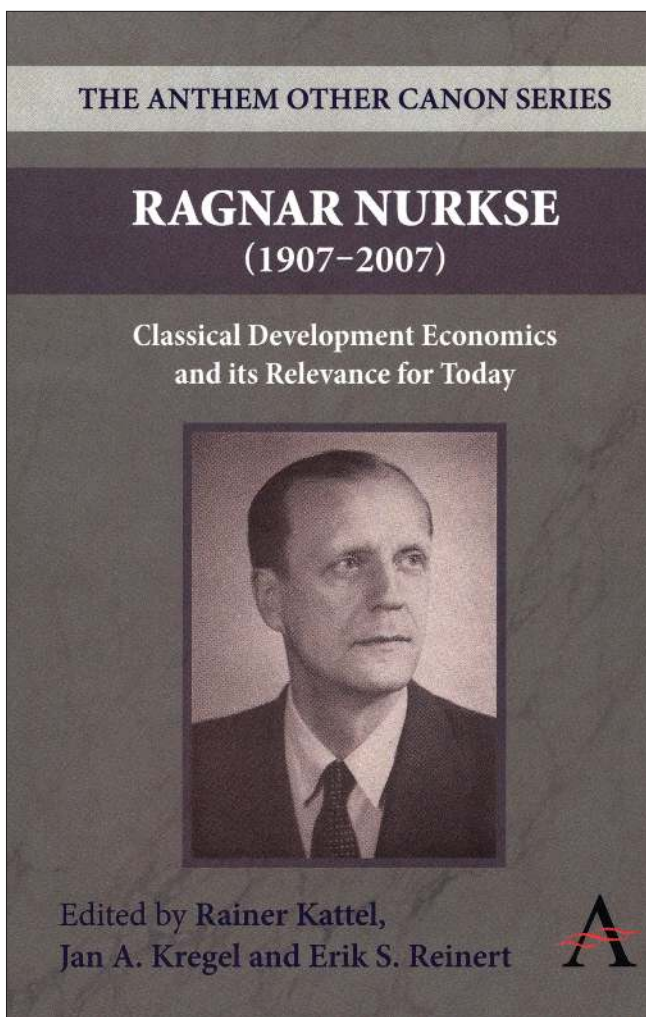
Oktoobris ilmus rahvusvahelise teaduskirjastuse Anthem Pressi (London – New York – Dehli) väljaandel kaks professor Ragnar Nurksele pühendatud mahukat raamatut. *Trade and Development* [Kaubandus ja areng] (482 lk) sisaldab Ragnar Nurkse 16 olulisema uurimuse uuustrükki, nende seas ka 1953. aastal ilmunud ja juba tema elu ajal klassikaks kujunenud monograafiat *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries* [Kapitali formeerumise probleeme vähearenenud riikides]. Teine raamat *Ragnar Nurkse (1907–2007). Classical Development Economics and its Relevance for Today* [Ragnar Nurkse (1907–2007). Klassikaline arenguökoonoomika ja selle tähtsus kaasajal] (354 lk) sisaldab 14 artiklit erinevatelt autoritelt üle kogu maailma, kes käsitlevad Ragnar Nurkse teaduslikku loomingut ja selle rolli majandusteaduses eri aspektidest. Minu ja Kalle Kuke artikkel *Life and Time of Ragnar Nurkse* [Ragnar Nurkse elu ja aeg] annab seni ilmunud trükistest kõige põhjalikuma ülevaate Ragnar Nurkse elust ja teaduslikust tegevusest tervikuna.

Kuigi Ragnar Nurkse näol on tegemist vaieldamatult ainsa Eestist pärit maailmamaine majandusteadlasega ja ilmselt ka rahvusvaheliselt kõige tuntuma eesti ja eestirootsi juurtega teadlasega üldse, teatakse temast Eestis väga vähe. Ragnar Nurkse kodust tuntuust pole isegi majandusteadlaste seas aidanud tõsta tema 100. sünniaastapäeva puhul 2007. aastal välja lastud postmark.

Ragnar Nurkse sündis 5. oktoobril 1907. aastal Kärü mõisas tollases Vändra kihelkonnas. Tema isapoolne Nurksete suguvõsa pärineb Virumaalt, emapoolne – Klanman resp. Klanmann resp. Clanman – seevastu Läänemaa eestirootslaste

seast. Ragnar Nurkse vanaisa Johan Klanman (1858–1926) on sündinud Sutlepas. 1888. aastal asus Johan Klanman perega elama Naissaarde, kus ta oli 22 aastat (1888–1910) kooliõpetaja ning ühtlasi vallasekretär ja köster. Pärast Ragnar Nurkse vanemate tulekut Tallinna, astus kogu perekond 13. jaanuaril 1919. aastal Rootsi-Mihkli koguduse liikmeteks.

Juba enne seda (1918. aasta sügisest) oli Ragnar Nurkse saadetud õppima Tallinna Toomkooli, mille ta lõpetas parimate hinnetega 1926. aastal. Samal aastal asus ta õppima Tartu Ülikooli õigusteaduskonda, kus õpetati ka majandust. Lisaks lõpetas ta 1927. aastal klaveri erialal professor Peeter Ramuli õpilasena Tallinna Konservatooriumi ja ka selle parimate hinnetega. Peatselt katkestas ta siiski oma õpingud Tartus ja lahkus Šotimaale, kus asus Leithis tööle Eesti aukonsul Adolph Ellingseni juures praktikandi-sekretärina. Toona polnud taolises õpingute ajutises katkestamises midagi iseäralikku. Samas ei osanud ta isegi arvata, et ajutisest minekust kujuneb alatine. Seda kinditab kas või tema 12. mail 1929 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna dekanaadile saadetud kiri.

1929. aastal hakkas Ragnar Nurkse õppima Edinburghi Ülikoolis majandust ja lõpetas selle 1932. aastal *first class degree*’ga, s.t tänases mõttes kiitusega. Seejärel läks ta end täiendama Viini Ülikooli, kus ta teed ristusid selliste maailma majandusteaduses kas juba siis (Ludwig von Mises) või hiljem endale nime teinud meestega (Friedrich August von Hayek, Gottfried von Haberler, Karl Morgenstern, Fritz Machlup, Paul Narcyz Rosenstein-Rodan jt). Viinis avaldas ta oma esimese monograafia *Internationale Kapitalbewegungen* [Kapitali rahvusvaheline liikumine] (1934), mille eessõnas märgib ta muide enda tugeva mõjutajana hilisema Nobeli majanduspreemia laureadi professor Bertil Ohlini uurimusi.

1934. aastal asus Ragnar Nurkse tööle Rahvasteliidu Sekretariaati Genfis, olles tollal ainus Rahvasteliidu teenistuses olev Eesti kodanik. Ta töötas seal

Alexander Loveday juhitud finantsosakonnas ja majandusuuringute talituses, mis oli maailma esimene arvestatav rahvusvaheline majandusuuringute keskus üldse. Ragnar Nurksega koos töötasid seal erinevatel aegadel näiteks Nobeli majanduspreemia tulevased laureaadid Tjalling C. Koopmans, James E. Meade ja Jan Tinbergen. 1940. aasta septembris lahkus Ragnar Nurkse koos Rahvasteliidu Sekretariaadi finantsosakonna ja majandusuuringute talitusega Genfist Ameerikasse, jätkates tööd Princetonis.

1944. aastal ilmus Rahvasteliidu väljaandel Ragnar Nurkse uurimus *International Currency Experience: Lessons of the Inter-War Period* [Rahvusvaheline valuutakogemus: Õppetunde sõdade vahelisest perioodist]. Selles raamatus, mis jagati laiali samal aastal Bretton Woodsis toimunud uue rahvusvahelise valuutasüsteemi loomiseks kokku tulnud konverentsist osavõtjatele, sõnastas Ragnar Nurkse Teise maailmasõja järgse rahvusvahelise valuutasüsteemi – nn Bretton Woodsi süsteemi – teoreetilised lähtekohad. Muide, Ragnar Nurkse võttis ka ise Rahvasteliidu esindajana osa Bretton Woodsi konverentsist. Hiljem on mitmed tuntud teadlased nimetanud Ragnar Nurkset üheks Bretton Woodsi süsteemi juhtivaks arhitektiks.

1946. aastal ilmus Ragnar Nurkse sulest teine laialdast tähelepanu pälvinud uurimus *The Course and Control of Inflation: A Review of Monetary Experience in Europe after World War I* [Inflatsiooni kulg ja kontroll: Ülevaade monetaarsest kogemusest Euroopas pärast Esimest maailmasõda]. Samal ajal hakkas Ragnar Nurkset järjest rohkem tõmbama akadeemiline tegevus. 1945/46. õppeaastal oli ta New Yorki Columbia Ülikooli külalislektoriks. 1947. aastast asus ta sinna tööle dotsendina. 1949. aastal valiti Ragnar Nurkse selle majandusteaduses maailma ühe mainekama ülikooli korraliseks professoriks. Ragnar Nurkse positsioon Columbia Ülikooli *Full Professor'*ina on ilmselt kõige väärikam akadeemiline positsioon, milleni on üks eesti või eestirootsi päritolu teadlane on suutnud eales tõusta. Pole liigne märkida, et Columbia Ülikool on pälvinud neli Nobeli majanduspreemiat, millest

enamat on saavutanud üksnes Chicago ja California ülikoolid.

Columbia Ülikoolis töötamise aegu huvitus Ragnar Nurkse järjest rohkem arenguökonomikast, kujunedes selleski valdkonnas üheks enimtunnustatud majandusteadlaseks maailmas. Ta oli kõrgelt hinnatud 1950. aastate Lõuna-Ameerikas, kusjuures tema mõju võib otseselt näha kas või president Juscelino Kubitschek de Oliveira (1956–61) aegses Brasiilia majanduspoliitikas. Nagu juba käesoleva loo algul mainitud, ilmus temalt 1953. aastal uurimus *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, mis on tõlgitud vähemalt hispaania, portugali, poola, itaalia, prantsuse, tšehhi, indoneesia, jaapani ja hiina keelde.

Ragnar Nurkse üliedukas teadlaskarjäär osutus kahjuks üliühikseseks. Võimsaks alguseks osutunud 1944. aastal ilmunud uurimuse *International Currency Experience: Lessons of the Inter-War Period* ning tema varase surma vahele 1959. aastal jäid üksnes 15 aastat. Sellest raamatust, millel oli tohutu mõju sõjajärgse rahvusvahelise valuutasüsteemi kujunemisele ning 1953. aastal ilmunud arenguökonomika-alasest monograafiast ei saa tänapäevani ei üle ega ümber ükski tõsiselt võetav rahvusvaheliste valuutaprobleemide ja arenguökonomika uurija.

Ragnar Nurkse teadlastee lõppes ootamatult. 1959. aasta aprillis kutsuti ta Stockholmi pidama nn Knut Wickselli mälestusloenguid teemal *Patterns of*

Trade and Development [Kaubanduse ja arengu mustrid]. 6. mail, s.o varsti pärast tagasipöördumist Genfi, kus ta veetis oma loengutevaba akadeemilist aastat, oli ta jalutamas Genfi järve kirdenurka jääva Mont Pélerini nõlvadel. Seal ütles üles ta süda. Ragnar Nurkse on maetud Mont Pélerini jalamil asuva Vevey linna St. Martini kiriku kalmistule.

Vahetult enne surma valiti Ragnar Nurkse teise samaväärse ülikooli, s.o Princetoni ülikooli professoriks. Aasta varem oli ta valitud *American Academy of Arts & Sciences* liikmeks. Järelehüüded Ragnar Nurksele ilmusid teiste seas ka sellistes maailma tippajalehtedes nagu *New York Times* ja *London Times*. Aasta hiljem lausus tema vanem kolleeg Columbia Ülikoolis professor James W. Angell Ragnar Nurksele pühendatud mälestusloengul järgmised sõnad: „Vähesed tema eas akadeemilised isikud on nii laialt ja nii suure soosingu poolest tuntud. Nurkse isiklikud väärtused olid need, mis töid talle erilise poolehoiu suure hulga sõprade seas üle kogu maailma ja mille poolest teda iseäranis mäletatakse. Ta oli särav, kannatlik ja julgustav õppejõud oma üliõpilaste jaoks, heldelt abivalmis suhtes kolleegidega, tagasihoidlik ja peaaegu vabandust otsiv omaenda saavutuste ja talle osaks langenud auavalduste suhtes.“

Kalev Kukk

Kalev Kukk

Professor Ragnar Nurkse utmärkte sig igen

I oktober publicerades två omfattande böcker utgivna av det internationella förlaget för akademisk forskning; Anthem Pressi (London – New York – Dehli), båda tillägnade professor Ragnar Nurkse. *Trade and Development* (Handel och utveckling) (482 sidor) innehåller nytryck av 16 av Ragnar Nurkses viktigaste forskningsartiklar, däribland även monografin *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries* (Problem i kapitalbildning i underutvecklade länder) som gavs ut år 1953 och blev en klassiker redan under hans livstid.

Den andra boken, *Classical Development Economics and its Relevance for Today* (Ragnar Nurkse (1907–2007), (Klassisk utvecklings ekonomi och dess relevans för idag, 354 sidor) innehåller 14 artiklar från olika specialister över hela världen. De avhandlar Ragnar Nurkses vetenskapliga produktion och dess betydelse ur olika finansvetenskapliga aspekter. Min och Kalle Kukks artikel *Life and Time of Ragnar Nurkse* (Ragnar Nurkse liv och tid) ger den mest omfattande översikten över Ragnar Nurkses liv och vetenskapliga bana som hittills har publicerats.

Ragnar Nurkse är mycket lite känd i Estland fastän han utan tvekan är den ende, över världen kända vetenskapsman i ekonomi, som kommer från Estland och överhuvudtaget den internationellt mest kända vetenskapsman med estniska och estlandssvenska rötter. År 2007 gav man ut ett frimärke för att uppmärksamma 100-årsdagen av Ragnar Nurkse's födelse men inte ens det har gjort honom mer känd bland våra inhemska ekonomer.

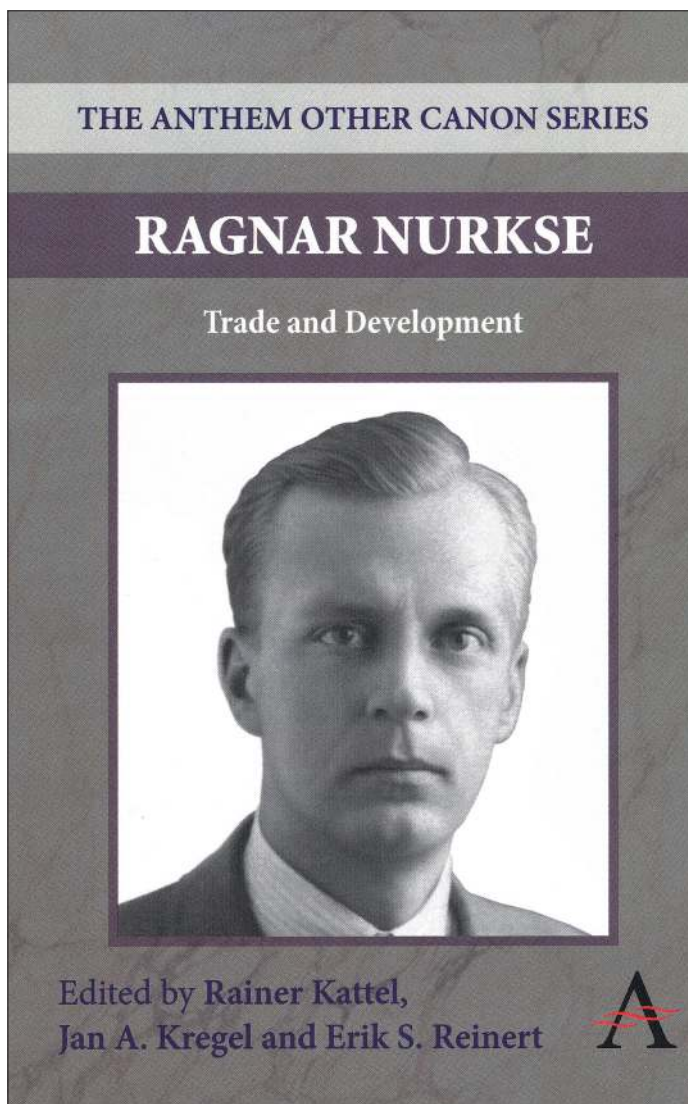
Ragnar Nurkse är född den 5 oktober år 1917 på Käru herrgård, i dåvarande

Vändra socken. Hans fars släkt kommer från landskapet Virumaa - hans mors släkt Klanman /Klanmann/Clanman är däremot estlandssvenskar från Läänemaa/Viik. Ragnar Nurkse's morfar Johan Klanman (1858- 1926) är född i Sutlepi. 1988 flyttade Johan Klanman med sin familj till Nargö där han levde

och arbetade i 22 år (1888 – 1910) som skollärare och samtidigt som kommunsekreterare och klockare. När Ragnar Nurkse's föräldrar sedan flyttade till Tallinn blev hela familjen den 13 januari 1919 medlemmar i Svenska S:t Mikael's församling.

Redan innan dess (från hösten 1918) hade Ragnar Nurkse skickats till Tallinn för att gå i Domskolans (tyskspråkigt gymnasium i Tallinn, Domschule). År 1926 gick han ut skolan med högsta betyg. Samma år började han studera vid juridiska fakulteten vid Tartu universitet. Vid samma institution undervisade man även i ekonomi.

Vid sidan av dessa studier avlade han år 1927, även slutexamen vid Tallinns Konservatorium, med högsta möjliga vitsord, med piano som specialområde.

Sina pianostudier genomförde han som elev hos professor Peeter Ramuli. Kort därefter avbröt han sina studier i Tartu och reste till Skottland där han började arbeta som praktikant – sekreterare hos den estniska honorärkonsuln Adolph Ellingsen i Leith. Tillfälliga avbrott i studierna var inte ovanliga vid den tiden. Vid den tiden anade han inte att detta tillfälliga avbrott skulle bli beständigt. Det kan man även utläsa ur det brev som han skickade till dekanen vid juridiska fakulteten vid Tartu universitet den 12 maj år 1929.

År 1929 började Ragnar Nurkse studera ekonomi vid Edinburghs universitet och avlade sin examen år 1931, med first class degree - utmärkt enligt dagens skala. Därefter fortsatte han sina studier vid Wiens universitet. Där

korsades hans vägar med redan då internationellt kända ekonomer (Ludwig von Mises) eller ekonomer på väg mot internationell berömmelse (Friedrich August von Hayek, Gottfried von Haberler, Karl Morgenstern, Fritz Machlup, Paul Narcyz Rosenstein-Rodan jt). I Wien gav han även ut sin första monografi *Internationale Kapitalbewegungen* (Kapitalets internationella rörlighet, 1934). I förordet till boken lyfter han även fram professor Bertil Ohlins forskning som utövade ett starkt inflytande på Ragnar Nurkse. Bertil Ohlin blev senare även föreslagen som kandidat till Nobelpriset i ekonomi.

År 1934 började Ragnar Nurkse arbeta vid Sekretariatet vid Nationernas förbund i Genève. Vid den tiden var han den enda estniska medborgare som arbetade vid Nationernas förbund. Där arbetade han inom finansavdelningen, vid centret för ekonomisk forskning. Denna avdelning, som leddes av Alexander Loveday, var över huvud taget det första centret för internationell ekonomisk forskning av betydelse. Där arbetade Ragnar Nurkse under olika tidsperioder, även tillsammans med till exempel Tjalling C. Koopmans, James E. Meade och Jan Tinbergen, alla föreslagna som kandidater till Nobelpriset i ekonomi. I september 1940 lämnade Ragnar Nurkse Genève, tillsammans med finansavdelningen och "avdelningen för ekonomisk forskning" vid Nationernas förbund, för att fortsätta sitt arbete vid Princeton i Amerika.

År 1944 publicerades Ragnar Nurkse's undersökning *International Currency Experience: Lessons of the Inter-War Period* (Internationell valutaerfarenhet; Erfarenheter från mellankrigsperioden). Denna bok delades samma år ut till deltagarna i den konferens i Bretton Woods som hade anordnats för att skapa ett nytt internationellt valutasystem. I den boken formulerar Ragnar Nurkse de teoretiska grunderna för det så kallade Bretton Wood-systemet, det internationella valutasystemet som kom efter andra världskriget. Ragnar Nurkse deltog, som representant för Nationernas Förbund, även själv i Bretton Woods-konferensen. Flera kända forskare har senare pekat på Ragnar Nurkse som ledande arkitekt för

Bretton Woods-systemet.

År 1946 publicerade Ragnar Nurkse ännu en "brett" uppmärksammas forskning. *The Course and Control of Inflation: A Review of Monetary Experience in Europe after World War*. (Spridning och kontroll av inflation: En översikt av monetariska erfarenheter i Europa efter första världskriget. Under samma tidsperiod började Ragnar Nurkse allt starkare intressera sig för akademisk verksamhet. Under studieåret 1945-46 var han gästlektor vid Columbia universitetet i New York och år 1947 blev han docent vid universitetet. År 1949 utnämndes Ragnar Nurkse till ordinarie professor vid detta universitet, ett av världens absolut främsta universitet inom ekonomisk forskning. Den position som Ragnar Nurkse hade vid Columbiauniversitetet, *Full Professor*, är troligen den mest hedervärda akademiska position som någon forskare med estnisk eller estlandssvensk bakgrund någonsin har uppnått. Forskare från Columbia universitetet har tilldelats fyra Nobelpris i ekonomi, endast universiteten i Chicago och California har överträffa denna prestation.

Under sin verksamma tid vid Columbia Universitetet blev Ragnar Nurkse allt mer intresserad av utvecklingsekonomi, och blev med tiden en av de mest erkända ekonomerna i världen även inom detta område. På 1950-talet var han mycket uppskattad i Syd-Amerika. Hans inflytande kan direkt märkas inom till exempel den ekonomiska politiken i Brasilien under president Juscelino Kubitschek de Oliveira (1956–61). År 1953 publicerade han, som redan tidigare nämnts i denna artikel, sin vetenskapliga undersökning *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. Detta verk har sedan översatts till spanska, portugisiska, polska, italienska, franska, tjeckiska, indonesiska, japanska och kinesiska.

Ragnar Nurkse's utomordentligt framgångsrika forskarkarriär blev emellertid mycket kort. Hans forskarbana varade endast 15 år, från år 1944 då han lade fram sitt första betydande verk *International Currency Experience: Lessons of the Inter-War Period* till sin för tidiga död år 1959. Ännu idag kan ingen seriös

forskare, som verkar inom områdena för internationella valutaproblem och utvecklingsekonomi, ignorera eller överträffa varken detta verk, som hade ett avgörande inflytande på utformningen av det internationella valutasystemet efter andra världskriget eller den år 1953 publicerade monografin om utvecklingsökonomi.

Ragnar Nurkse's forskarbana fick ett tvärt slut. I april år 1959 inbjöds han till Stockholm för att hålla så kallade minnesföreläsningar över Knut Wiksell på temat: *Patterns of Trade and Development* (Mönster inom Handel och Utveckling). Den 6 maj, kort efter återkomst till Genève, där han tillbringade sitt undervisningsfria akademiska år, vandrade han på kullarna vid Mont Pélerin, nordöst om Genèvejön. Där orkade inte hans hjärta längre. Ragnar Nurkse är begravd på St. Martini kyrkogård i staden Vevey, nedanför kullarna vid Mont Pélerin.

Kort före sin bortgång utnämndes Ragnar Nurkse till professor vid Princeton Universitet, ett på motsvarande sätt välkänt universitet. Året före hade han invalts som medlem i American Academy of Arts & Sciences. Nekrologer över Ragnar Nurkse publicerades bland andra även i internationellt ledande tidskrifter som New York Times och London Times. Året efter yttrade hans äldre kollega vid Columbia universitet, professor James W. Angell följande ord vid den minnesföreläsning som hölls över Ragnar Nurkse: "Få akademiska personer i hans ålder är kända och erkända i motsvarande omfattning. Nurkses personliga egenskaper var de som gjorde honom speciellt avhållen bland sina många vänner över hela världen och som håller honom kvar i vårt minne. För sina studenter var han en lysande, tålmodig och inspirerande lärare, generöst hjälpsam i umgänget med sina kolleger, anspråkslös och nästan ursäktande vad gäller sina egna prestationer samt de hedersbetygelser han tilldelades."

Kalev Kukk

Ormsö kvinnodräkt på 1800-talet och fram till 1944

Denna berättelse om ormsödräkten, skrevs av Greta Hamrén, född Westerblom från Saxby på Ormsö i början på 2000-talet.

Greta fördes tillsammans med sina bröder och sin mor till Harku fängelset när fadern deporterades av ryssarna i juni 1941. Modern och barnen släpptes och alla fyra kom till Sverige, fadern fick de aldrig mera se. Greta var glad över att få komma tillbaka till Ormsö, men hennes stora sorg var att hon aldrig kunde få tillbaka barndomshemmet i Saxby. Greta köpte därför en tomt med en liten stuga i Förby där hon tillbringade somrarna medan hon påbörjade byggnationen av ett större hus som dock inte blev färdigt innan hon avled. Greta kunde estniska och ställde alltid upp för att hjälpa ormsöbor i allehanda frågor främst i samband med jordreformen.

Det var viktigt för Greta att den speciella kulturen på Ormsö skulle bevaras och synliggöras till de nya ormsöborna. Tyvärr blev hennes berättelse om ormsödräkten aldrig publicerad medan hon levde. Greta var mycket noga med att ormsödräkten skulle bevaras och att den yngre generationen av ormsöbor skulle få kunskap om Ormsös speciella dräktskick som var mycket strikt på Ormsö. Som exempel kan nämnas att inga andra kvinnor än infödda svenska ormsökvinnor fick bära dräkten, ingifta kvinnor från andra bygder tilläts inte att bära den. På gamla konfirmationskort kan man se flickor med ormsödräkt och utan. De som är utan är estniska flickor från Sviby eller vars mor var av estniskt ursprung. Kvinnorna fick heller inte klippa håret, det skulle flätas och flätorna skulle knytas ihop med band på ryggen. Dräkten användes av kvinnorna ända fram till överflyttningen och många av de äldre bar den även efter ankomsten till Sverige. Vi har mycket att lära av Gretas berättelse, om "ormseklerna" bland annat alla dräkters benämningar på "ormsesvenska".

Agneta Pihl, Diby och
Agneta Fagerros, Diby.

Foto från SOV:s arkiv

När jag var liten förundrades jag alltid över att "ormseklerna" tycktes så fula. De gamla, (födda 1844 och 1869) som bodde på gården, berättade då om den gamla dräkten. Här i Sverige har jag läst Russvurms och andras beskrivningar, även talat med äldre minnesgoda om dräktbruket. Om vi börjar från huvudet så brukade småflickor ha håret i kringlor vid öronen, även som "bässtroner" vid sidorna. Vuxna och äldre kvinnor hade topparna "opp-om-hue". Vid kyrkgång och bröllop hade de som hade ljust och stort hår röda band inflätade och de med sämre hårväxt använde skarvtoppar: lin omvirat med gult tyg och röda band.

Till fest hade man fint broderade ärmor med klacksölja och vanliga ringsölja i öppningen. Det fanns dels klacksöljor med infattade röda "brännstainar", dels silverblommor i en rundel. Halsband av granater eller glas- och vaxpärlor. Vid kyrkgång och bröllop bars även en fin krage, "kroa", som är helt lik samma plagg i Mora- och Orsadräkten. Grannärmar av fint linne eller bomull.

"Groärmar" bars till vardags av grövre hel- eller halvlinne.

Livkjolen, särken, gjordes av 5 "braiddar" svart halvyll, veckat efter egen skicklighet och förmåga, ibland anlitas även andra med bättre handlag. Överdelen, hopsydd med kjolen var av rött köpetyg, framtill kantat med mellanblått. Biten under armarna var randig, antingen av bindpungstyg eller av mansvästens randiga. Axelbanden kunde vara naturvita eller blårandiga. Hela livdelen var rymligare, längre och mera välsydd än senare. Nederkanten av kjolen var fodrad med vitt tyg, cirka 10-15 cm. Russvurm nämner även en bård av flätade band "ai" som jag inte sett, finns kanske på något museum. Kjolen kallades "utasärken" på hela ön, utom i Hullo och Sviby där man sa "kjolh". Brudar och konfirmander kunde ha en kjol av blått köpetyg, den kallades "blå-kjolhn" på hela ön. Till slätter och skörd användes en snygg linnesärk, samma som ondesärken. Till den bar man också ett vitt grovt linneförkläde med brokiga

band upptill och i nederkanten. Ett fint vitt "förkol" med broderier och spetsar ("naier") nedtill hörde till fest och kyrkdräkt för gift kvinna. Flickan hade vitt förkläde vid konfirmationen.

Ett vävt band lindades 2 varv ovanför bysten och knöts med en stor ögla och nedhängande tofsar under vänster arm. Det kallades "omband". Motsvarande band till Orsa.

De tidigaste bilderna av "gråkehl" och pällrock visar en kiltformig urringning i nacken, därför bars innanför en brokig "x x x x limsschalett schjårduk" som prydnad och för värmens skull. Senare gjordes en rak urringning, som var mera praktisk men mindre dekorativ.

På benen hade bruden helröda "måraförgade" långstrumpor, övriga röda benläggar och vita fotsockor. "Läggjana" hölls uppe av flätade rutiga ylleband eller tillvardags mörkblå räststickade sådana. På fötterna hade den som kunde, vintertid "kosat stivlar", snörkängor och ett svart band runt överkanten av vita sockorna som dekoration. "Rinkjat skuar" fanns av olika finhetsgrad, viktigt var att de svart "fängebanden" framtill skulle ligga i 2 kors och ett varv enkelt runt smalbenet. Det talades även om något som hette "husskuar", kanske en grövre sort med håret kvar. Benämningen hudskor finns belagd i gamla svenska bouppteckningar.

Huvudbonaderna var många, av olika utförande och finhetsgrad. Brudkronan, "säppal" heter likadant som en hårprydnad i Schwarzwald och i Mellan-europa. Den vita broderade "tanu" användes vid fest och kyrkgång, "kruna" en mössa av kilar och med gul taggig kant lär finnas på något museum. "Relera" var den gifta kvinnans mössa med röd kulle och svart pälskant, knuten under hakan med band. Flickor hade en kransformad prydnad, som enligt Russwurm kallades "huebände", ovanpå dessa bar man en mjuk ylle- eller bomullsduk vintertid och vid dålig väderlek. Äldre kvinnor och änkor markerade detta med mörka färger i dukarna. Småflickorna hade hättor, "airmissar". Kolten, "golarsocken" var av gult björklövsfärgat halvylle med smala "färsvarsta" ränder, knäppt i ryggen. Förkläde av rödrandigt tyg med smal

spets nedtill och brokigt knytband. Vita långstrumpor och "rinkjat skuar" eller "tossar" på fötterna. "Bindpongen", den obligatoriska, har jag fem varianter av från 1800-talets senare del och fram till 30-talet då det modernt med rosenäng. Så bars den traditionella dräkten, enkel och måttfull, opåverkad av de grälla och fantasifulla tillskott utan historisk bakgrund, som man kunde se mången stades i omgivningen.

Nyare tider

År 1873 kom en missionär till Ormsö och det blev slutet för den gamla dräkten inom drygt 10 år. I början bodde han på Magnushov hos baron men när gamla "velshuset" som byggdes i Hullo blev klart flyttade han dit. Sedan han gift sig och barnaskaran växte hade han, förutom Ormsöpigor, även en barnsköterska, Bengta från Finland.

Min farfars mor Katarina, en annan klok kvinna som kunde både estniska och lite ryska och var bra på att läsa och skriva, blev djupt påverkad av den nya väckelsens syndaångest. Då tagelharporna brändes förmådde hon också sin man att bränna sitt lilla dragspel, vilket han ofta talade om. Allt som frambringade djävulens läten, som det kallades, skulle förgås. Själv blev hon också åhutad av fru Österblom då hon klädd i ärmar råkade lyfta på armen så kroppshåret syntes. Fy, det var lika fult som att visa skötet offentligt!! Strax efteråt gick Bengta från by till by och klippte till de raka blusjackorna som man kan se på bilder av finska fiskar- och torparkvinnor. För att markera religiös tillhörighet och av grupptricket blev den snart allmän i bruk. De som hade möjlighet skaffade dock blanka krusiga knappar som jackan knäpptes med. Det var ju inte heller tal om att använda "relua" med sidenband på bönemöte, nej en präktig huvudduk istället. De tidigare burna mössorna ansågs för flärdfulla. Den sista som bar "relua" var Katarina Appelbom f Friberg, bosatt i Borrbj. Hon dog i Sverige cirka 1949 vid hög ålder. De röd-vitrutiga dukar som blev populära köptes antagligen på Helsingfors salu-torg av skutägare, de kallades Åbomors dukar. Senare började man väva likadana själv, men de blektes lätt. För vinterbruk

vävde man rutiga ylledukar, sista modet hade skotskt mönster som ju inte hade Ormsöanknytning. Tyvärr var garnet grovt och hårt tvinnat och knuten under hakan blev ganska oformlig. Vid den tiden blev vävarna bredare och status med flera våder i kjolarna, helst sju. För att fylla ut kjolen och se riktigt stadig ut användes två underkjolar, Sommartid en fodrad bomullsjacka ovanpå. Varmt och gott och framförallt anständigt. Tyvärr blev utformningen och passformen av "ivordailn" mycket eftersatt. Jag har sett fint plisserade "särkjar" med oerhört illa sydda liv. Sommarblusarna kunde ibland ha mönster av mycket missklädsam sort. I dräkten kunde man inte finna just något, som var smickrande för bäraren. Det enda påtagliga var de yngres egen "fagorhait" och fräschör samt de äldres stillsamma värdighet. Dräktens enda funktion hade blivit att skydda emot kyla, men kjolens nya längd gjorde det också nödvändigt att använda långa benkläder med resår i.

Sedan kom 20-talet, då modet ute föreskrev korta kjolar, varför också Ormsösärken kröp upp till knäet. Då hade segelskutornas skeppare och även marknadsbesökare i Hapsal kommit hem med ljusblå och ljusrosa volangprydda franska strumpeband med metallspännen. De blev störtmoderna och skulle synas väl och visa att bäraren hade råd att följa med sin tid. Samtidigt blev "fotsockarnas" skaft längre och det blev vanligt med slejfskor. Andra började linda "skufängjar" på strumpskaften med breda svarta bomullsband.

Den tidigare storduken av grått hemvävt ull med diskret randning, var ett regn- och ytterplagg men slogs ut av de "svänska storduka". De var stor-rutiga och lånades ibland att bäras med vid kyrkbesök som en skrytpryl. Sommartid ersattes ofta "läggjarsockar" med beige strumpor till sleif- eller snörskor. Kjolen hade blivit kort och finplisserad och av den gamla dräkten var det bara kjolens svarta färg som var ursprunglig. Den sista varianten må nog hellre kallas Österbloms eller Bengtadräkten.

Vid 50-årsjubileet på Skansen blev en funktionär riktigt utskälld av en besökare. Hon hade minsann burit Ormsödräkt sedan barndomen och vis-

ste precis hur den skulle se ut. Vad var det för konstigt funktionären spökat ut sig i? Det vill säga, den gamla dräkten. Vi i tisdagsgruppen hade med Maria Nymans engagerande och entusiastiska föredöme kopierat och sytt upp den efter (enligt) Nordiska Museets bevarade samlingar.

Detta var en kort beskrivning av Ormsödräktens öde under 50 år, vore det inte på tiden att vi lär de unga något om deras rötter så de inte anlägger rastafälator, piercing och andra avarter som ligger i tiden.

Greta Hamrén
Saxby, Ormsö

Vormsi naiste rahvarõivad 19. sajandist 1944. aastani

Selle jutustuse Vormsi naiste rahvarõivaist on kirjutatud 2000. aastate alguses Greta Hamrén, sünd Westerblom, Saxby külast Vormsist.

Kui venelased isa 1941. aasta juunis küüditasid, viidi Greta ema ja vendadega Harku vanglasse. Ema ja lapsed vabastati ja kõik kolm jõudsid Rootsi. Isa ei näinud nad enam kunagi. Greta oli väga hea meel, et ta sai Vormsile tagasi tulla, kuid oma suureks kurvastuseks ei saanud ta kunagi tagasi oma lapsepõlvkodu Saxbys. Sellepärast ostis Greta Förbys krundi väikese majakesega. Seal veetis ta oma suved alustades samal ajal suurema maja ehitust, mis ei jõudnudki valmis saada enne kui ta suri. Greta oskas eesti keelt ja oli alati valmis vormsilasi aitama kõikvõimalike küsimuste puhul, peamiselt seoses maareformiga.

Gretale oli oluline, et Vormsi omanäoline kultuur säiliks ja seda näeksid saare ka uued asukad. Kahjuks ei jõutud tema eluajal avaldada kirjutist vormis rahvariistest. Greta muretses väga selle eest, et vormsi rahvarõivad säiliks ja et vormsilaste noorem generatsioon teaks Vormsi omapärasest riietusest, mille kandmine oli väga rangelt reguleeritud. Näitena võiks tuua selle, et vormsi naise rõivaid võisid kanda ainult sünnijärgsed vormsirootsi naised, Vormsisse abiellunud naised neid kanda ei võinud. Vanadel leierifotodel võib näha tüdrukuid nii vormsi rõivis kui ilma. Vormsi riieteta on eesti tüdrukud Svibyst või need, kelle emad olid eestlased. Naised ei tohtinud ka juukseid lõigata, vaid need seoti patsi ja patsid seoti paelaga seljal kokku. Vormsi rahvarõivaid kandsid naised kuni saarelt lahkumiseni ja paljud vanemad inimesed ka pärast Rootsi saabumist. Greta jutustusest on meil palju õppida vormsi rahvariiste ("ormseklena") kohta, muuhulgas riideosade nimetusi vormsirootsi keeles ("ormsesvenska").

Elin Ahlberg i Ormsödräkt.

Väiksena hämmastas mind alati, et "ormseklena" peeti nii koledaks. Vanad, (sündinud 1844 ja 1869) kes talus elasid, rääkisid siis vanadest rõivastest. Siin Rootsis olen lugenud Russwurmi ja teiste kirjeldusi ning rääkinud rõivatraditsioonist ka vanemate hea mäluga inimestega. Alustades peast, väikesed vormsi tüdrukud kandsid juukseid kõrvade juures kringlikujuliselt üles pandud patsina, kuid ka nn oinatornina "bässtroner" küljel. Täiskasvanud ja vanematel naistel olid otsad ümber pea pandud "opp-om-hue". Kirikusse minnes ja pulmas oli neil, kel olid heledad ja paksud juuksed, patsidesse põimitud punased paelad ja need, kel juuksekasv oli kehvem, kasutasid pikendusi: lina punutuna kollase kanga ja punase paelaga.

Pidulikeks puhkudeks oli ilusasti tikitud käised, mille kaelaava ees oli prees või tavaline ümarsõlg. Osadel preesidel olid punased klaaskivid ehk silmad ("brännstainar"), osadel aga hõbelilled ja sõõr. Granaatidest või klaas- ja vahapärlitest kaelakee. Kirikus ja pulmas kanti ka uhket kraed, "kroa", mis sarnaneb Mora ja Orsa kandi kraedele. Peenemad varrukad olid peenest linasest või puuvillasest. Igapäevaselt kanti jämedamast täis- või poollinasest lihtsamaid varrukaid.

Seelik, särken, tehti viiest mustast poolvillasest laiust "braiddar", mis olid igäihe oma oskuste ja vilumuse kohaselt kurrutatud, mõnikord usaldati see töö ka teistele, osavamatele. Ülemine, seelikuga kokkuõmmeldud liistik, oli punasest poekangast, eestpoolt kanditud sinise ribaga. Käsivarre alune osa oli triibuline, kas kotiriidest või meestevesti triibulisest. Õlapael võis olla valge või sinisetriibuline. Kogu kehaosa oli avaram, pikem ja paremini väljaõmmeldud kui hiljem. Seeliku alumine serv oli umbes 10-15 cm ulatuses vooderdatud ca 10-15 cm laiuse valge kangaga. Russwurm mainib ka põimitud paeltest äärist "ai", mida ma ise pole näinud, võib-olla leidub selline mõnes muuseumis. Seelikut nimetati kogu saarel peale Hullo ja Sviby "uta-särken", Hullos ja Svibys aga seal öeldi "kjolh". Pruudid ja leerilapsed võisid kanda sinisest ostenud kangast seelikut, mida nimetati kogu saarel "blåkjolhn". Heinateol ja viljakoristusel kanti ilusat

linast särki, samasugust kui leinasärki. Selle juurde kanti ka valget jämedast linast põlle, millel oli ülemises ja alumises servas kirju pael. Peenem valge põll ("förkol"), tikandite ja pitsiga ("naier") alaosas, kuulus abielunaise peo- ja kirikuriiete juurde. Tüdrukud kandsid valget põlle leeris.

Kootud põllepaal seoti kaks ringi rinna peale ja sõlmiti suure silmusega nii, et rippuvad tupsud jäid vasaku käe alla. Seda nimetati "omband" nagu ka sarnast paela Orsas.

Varastel piltidel jakist "gråkehl" ist ja laikuuest on näha kiilukujulist sisselõiget turjal, sellepärast kanti selle all kirjut rätikut "x x x x limschalett schjårduk" mis oli nii kaunistuseks kui sooja pärast. Hiljem tehti sirge dekoltee, mis oli praktilisem, kuid mitte nii dekoratiivne.

Jalas oli pruudil üleni punased "måraförgade" põlvikud, ülejäänutel punased säärised ja valged sokid. "Läggjana" olid punutud ruudulised villased paelad või igapäevaselt sarnased tumesinised patentkoed paelad, mis hoidsid põlvikuid üleval. Jalas oli neil, kes seda endale lubada said, talvisel ajal kurrutatud pastlad "kosat stivlar", lumekingad ja valgete sokkide ülemises servas oli kaunistuseks must lint. Oli ka eri uhkusastmega jalanõusid "Rinkjat skuar", oluline oli, et nende mustad paelad "fångebanden" pidi olemas eespool 2 ristiga ja siis üks ring lihtsalt ümber sääre. Räägiti ka jalanõudest, mida nimetati "husskuar", võib-olla tähendas see jämedamat sorti pastlaid, millel oli ka karv alles. Nimetus hudskor leidub vanas rootsi kirjeldustes.

Peakatteid oli mitu, eri teostuse ja uhkusastmega. Pruudikroon "sällpal" kandis sarnast nime kui samalaadne peakate Šveitsis ja Kesk-Euroopas. Valget tikitud "tanu" kasutati pidulikel puhkudel ja kirikus käies, "kruna" oli kiiludest ja kollase karvase kandiga müts, mida leidub ilmselt mõnes muuseumis. "Relera" oli abielus naise müts punase kübarapõhja ja musta nahkkandiga, mis oli paelaga lõua alla seotud. Tüdrukutel oli pärjakujuline peaehe, mida Russwurmi sõnul nimetati "huebände", nende peal kanti talvisel ajal ja halva ilmaga pehmet villa- või puuvillarä-

tikut. Vanemad naised ja lesed andsid oma seisusest teada kandes tumedates toonides rätikut. Väikestel tüdrukutel oli mütsike, "airmissar". Laste jakk, "golarsocken" oli kollasest kaselehtedega värvitud poolvillasest kitsaste mustast lambavillast "färsvarta" triipudega, kinnisega seljal. Põll punasetriibulisest kangast, allosas kitsas pits ja värviline pael. Valged põlvikud ning jalanõud "rinkjat skuar" ja "tossar" jala otsas. Kohustuslik oli kott "Bindpongen", millest mul on viis varianti 19. sajandi teisest poolest kuni 1930-aastateni, kui seda on muudeti moodsamaks lillemustriga. Nii kanti traditsioonilist rahvarõivast, lihtne ja maitsekas, mõjutamata kriiskavatest ja fantaasiarikastest lisanditest, millel puudus ajalooline taust, mida võis paljudes ümbritsevates piirkondades näha.

Uuemad ajad

1873 tuli Vormsile misjonär ja ligi 10 aastaga oli vana rõivaga ühel pool. Esialgu elas ta Suuremõisas paruni juures kuid kui sai valmis Hulloste ehitatud vana "velshuset", kolis ta sinna. Pärast abiellumist ja lastehulga kasvamist oli tal lisaks Vormsi tüdrukutele ka lapsehoidja, Bengta Soomest.

Minu vanaisa ema Katarina, üks tark naine, kes oskas nii eesti kui pisut vene keelt ning oskas hästi lugeda ja kirjutada, sai kõvasti mõjutatud uue ärkamise patukartusest. Kui hiiu kandleid (tagelharpa) põletati, sundis ta oma meest põletama ka oma väikest lõõtspilli, millest mees sageli rääkis. Kõik, mis kutsus esile kuradi häält, nagu seda nimetati, pidi hävitatama. Teda ennast noomis proua Österblom kui Katarina käiseid kandes juhtus käsi tõstma nii, et keha karvad paistsid. Fuih, see oli sama kole kui näidata avalikult süle!! Kohe pärast seda käis Bengta külast külla ja löikas välja need sirged pluusjakid, mida võib piltidel näha kandmas soome kaluri- ja popsinaisi. Soovist näidata usulist kuuluvust ja ühiskondliku surve tõttu muutusid need varsti üldkasutatavaks. Kel oli võimalus, hankis siiski läikivad kräsus nõõbid, millega jakk kinni nõõbiti. Ja samuti ei kõlvanud usukoosolekutel kanda siidilintidega peakatet "relua", ei, selle asemel tuli uhked pearätikud. Varem kantud mütse peeti liiga edevaks.

Viimane, kes kandis "relua" oli Katarina Appelbom sünn. Friberg, Borrbyst. Ta suri kõrges vanuses Rootsis umbes 1949. Populaarseks saanud valge-punaruudulised rätikud osteti kas Helsingi turult laevameestelt, neid nimetati Turumuti rätikuteks. Hiljem hakati sarnaseid ka ise kuduma, kuid need pleekisid kergesti. Talveks kooti ruudulised villarätikud, viimane mood oli šoti muster, millel polnud Vormsiga mingit sidet. Paraku oli lõng jäme ja jämedalt korrutatud ning sõlm löua all jäi üsna paks. Sel ajal muutusid kangad laiemaks ja staatust näitasid seeliku mitu paani, kõige parem kui neid oli 7. Et seelikut allpoolt täita ja näha välja tõeliselt tüse, kasutati 2 alusseelikut. Peal oli suveajal voodriga puuvillane jakk. Soe ja hea ja eelkõige sünnis. Kahjuks jäi jaki "ivordailn" kuju ja istuvus hooletusse. Olen näinud kenasti plisseeritud seelikuid "särkjar" uskumatult halvasti ömmeldud pihikuga. Suvepluusid võisid vahel olla väga sobimatu mustriaga. Rõiva juures polnud midagi, mis kandjat kaunistaks. Ainus silmnähtav oli noorte oma "fagorhait" ja värskus ning vanade rahulik väärikus. Rõiva ainsaks funktsioon oli saanud

kaitse külma eest, kuid seeliku uus pikkus muutis hädavajalikuks pikkade kummiga jalakatete kasutamise.

Seejärel jõudsid kätte 1920. aastad, kui mood väljaspool kirjutas ette lühikesi seelikuid, mistõttu ka vormsi seelik kahanes põlvini. Siis olid purjelaevnikud ja ka turukülastajad Haapsalus tulnud koju helesinise ja heleroosa volangidega kaunistatud metallkinnitusega prantsuse sukapaelttega. Sellest sai suurmood ning need pidi hästi välja paistma ja näitama, et kandjal on raha moega kaasas käia. Samal ajal muutus sokkide "fotsockarnas" säär pikemaks ja tavaliseks muutusid rihmadega kingad. Teised hakkasid mähkima pastlapaelu "skufångjar" sokisääri laia musta puuvillapaelaga.

Varasem hallist kodukootud villasest tagasihoidliku ruudustikuga suurrätt, oli vihma- ja tuulekaitse, kuid selle tõrjus kõrvale teine rätik "svänska storduka". Need olid suurearuudulised ja laenati vahel kirikusse minnes kaasavõtmiseks kui uhkusasja. Suveajal asendati paelte või nööridega kingade juures sageli vil-lased sukad "läggjarsockar" beežide suk-

kadega. Seelik oli muutunud lühikeseks, oli peenelt plisseeritud ja vanast rõivast oli järgi vaid must värv. Seda viimast varianti rõivastest võiks nimetada pigem Österblomi või Bengta rõivaks.

50. juubelipeol Skansenis sai üks funktsionäär külastaja käest korralikult riielda. Viimane oli tõesti kandnud vormsi rõivad lapsepõlvest alates ja teadis täpselt, milline see peab olema. Kui kummaliselt ametnik end siis üles oli löönud?? See tähendab, et ta oli vanades rahvariietes. Teisipäevagrupis oli Maria Nymani eestvõttel ja entusiastlikul eeskujul need Nordiska Museetis säilinud eksemplaride järgi kopeeritud ja ömmelnud.

See oli lühike kirjeldus vormsi rahvarõivaste saatusest 50 aasta vältel, kas poleks aeg õpetada noortele midagi nende juurte kohta, et nad ei kannaks rastapatse, ei augustaks ennast ja teisi variante, mis ajaga kaasas käib.

**Greta Hamrén
Saxby, Ormsö**

Aktiviteter på Ormsö i sommar

Tisdagen den 27 juli

Kl 10.30 Boulespel hos Fribergs i Norrby, Ormsö
Anmälan till: Axel & Britt-Inger Friberg
a.friberg@telia.com

Onsdagen den 28 juli

Kl 13.00 Byvandring i Saxby, Ormsö
Samlingsplats vid fyren i Saxby.
Kaffeservering på Bentsgård (Gillwiks)
Kl 21.30 Pianokonsert i Ormsö kyrka
med Sven Kullerkupp

Kl 22.30 Minneshögtid vid Hans Pöhls grav på Ormsö
Kl 23.00 Midnattsmässa i Ormsö kyrka

Torsdagen den 29 juli

Kl 11.00 Högmässa
Sopplunch vid kyrkan
Kl 15.00 Jubileumsfestligheter på hembygdsgården i Sviby
Kl 18.00 Konsert i Ormsö kyrka, "Heinavanker"
21.00 Pianokonsert i Ormsö kyrka, Sven Kullerkupp

Fredagen den 30 juli

Seminariedag på Ormsö i Folkets hus i Hullo
Kl 10.00 - 11.30 "Våra möten med Ormsö"
Elisabeth Hedborg och Allan Tammik berättar om sina reportageresor till Ormsö. Samtalsledare Sven Salin.
Kl 13.00 - 14.30 "Hans Pöhl - Estlandssvenskarnas store ledare". Redaktionsgruppen presenterar den kommande boken i en paneldebatt. Samtalsledare Sven Salin.
Kl 15.00 - 16.30 "Restaureringen av Ormsö kyrka", "Återinvigningen 1990 och Baltic Star-resan". Ants Rajando m fl.

Kl 20.00 Musik och dans på festplatsen i Hullo.

Vårt fotavtryck på Ormsö är hembygdsgården

Allmän information om VKÜ (Vormsi Kodukandi Ühing)

Föreningen bildades i januari 2000 för att genomföra köpet av Pearsgården i Sviby som blivande Hembygdsgård. Initiativet togs av Ormsö Hembygdsförening i Sverige (OHF) där VKÜ var tänkt att bli dotterförening. Den estniska lagstiftningen omöjliggjorde detta och VKÜ blev därför en självständig estnisk förening med OHF som stödförening.

VKÜ blev därmed även formellt ägare till Pearsgården.

Nuvarande ordförande är Lennart Eriksson.

Syfte och målsättning

Föreningen har som huvudsyfte att skapa och bevara kontakter mellan nya och gamla Ormsöbor samt att grunda och utveckla ett hembygdsmuseum för att bevara Ormsösvenskarnas historia och kultur. Målsättningen är att hus och föremål skall spegla tillståndet på en gård från 1920–30-talet.

Sedan föreningen övertog Pearsgården har vi successivt arbetat med att återställa byggnaderna, som var i ett tillstånd av varierande förfall. Två av husen var i dåligt skick att vi har varit tvungna att riva och nyuppföra dem. Bastun är nyuppförd och i funktion. Stallet däremot återstår ännu på grund av brist på pengar. Under försommaren 2009 kunde vi utföra ny grund till det. Det var så långt som nuvarande gåvor och bidrag räckte. I detta ingår även bidrag på 100 000 SEK från Konung Gustaf VI Adolfs Fond för Svensk Kultur.

Tanken är att Stallet skall utföras snarlikt sin gamla exteriör. Men, på sikt, invändigt isoleras och kunna användas

Hembygdsgården

året runt för utställningar och mindre aktiviteter av de bofasta. Samtal om denna omfattning är under planering.

Hembygdsgården skall vara öppen under sommarmånaderna och genom värdinnor kunna erbjuda enklare servering och visningar på flera språk. Olofsdagen den 29 juli är huvudarrangemanget på Hembygdsgården utöver de sammankomster och konserter som äger rum i kyrkan. Representanter för stat och kommun brukar bjudas in för information om estlandssvenskarna.

Framtiden

Fokuseringen är nu på att få återstående byggnader slutrenoverade respektive nyuppförda och få ett nytt stängsel utfört av rätt utseende runt gården. Projektering av Stallets konstruktion är klar och offertförfrågan har gjorts med inriktning på att få in priser som möjliggör en omedelbar resning av stommen.

Nuvarande ekonomiska situation i Estland och speciellt i byggsektorn gör det svårt att kalkylera byggkostnaden. Den speciella utformningen och belägenheten på en ö samt brist på lokalt byggfackfolk gör att vi kommer att få

delat upp arbetsdelarna i lagom stora etapper beroende på tillgång av pengar.

Vi arbetar fortlöpande med att söka bidrag till detta från olika håll och alla bidrag är mycket välkomna. Vår förhoppning är att vi får positivt svar i maj på vår senaste ansökan så att stommen blir klar i år.

De tidigare byggnaderna har iordningstänkts med insamlade medel inom föreningarna. Till och med år 2008 har cirka 450 000 SEK investerats i gården. De senaste åren har vi i maj månad haft en talko med frivilliga deltagare. Detta tänker vi fortsätta med framöver. Arbena har då omfattat iordningställande inför sommarens turistsäsong samt mindre reparationer och kompletteringar på byggnaderna och så vidare.

När arbetena planerades för cirka nio år sedan gjorde vi en tidplan för projektet på sju år som vi senare har varit tvungna att förlänga då det har varit svårigheter att få ekonomiska bidrag i tillräcklig omfattning.

En bidragande orsak till förlängningen har också varit den prisutveckling som har funnits i Estland inom

byggsektorn. Ovanpå detta kom sedan den ekonomiska kris som Estland drabbades av och som inte är över än. Detta medför också att vi kan förvänta oss en ökad prisnivå på kvarvarande byggnadsarbeten.

För att förbättra möjligheten att genomföra så mycket som möjligt under denna period med något lägre prisbild har "Arbetsgruppen för Hembygdsgården" introducerat möjligheten att köpa symboliska timmerstockar i Stallet till ett pris av 2 000 SEK/st. I detta ingår då en skylt med köparens namn respektive gårdsnamn. Beloppet insätts på OHFs plusgiro, se uppgift nedan.

Även större bidrag är mer än välkomna.

Det är vår största önskan att vi till sommaren 2010 och VKÜ: s 10-årsjubileum och firandet av 20 år sedan kyrkan återinvigdes, kunna presentera att i stort samtliga byggnader har kommit en bit på väg mot återställandet (under tak) och att kunna göra detta firande med inbjudna representanter från regering och parlament, Svenska ambassaden, massmedia, radio och TV från Sverige och Estland med mera.

Samtidigt firas även Olofsdagen och kyrkojubileet med stort deltagande från kyrkan i Sverige och Estland.

Talko på hembygdsgården

Foto: Margareta Hammerman

Firandet av Stora svenskdagen kommer i år även att ske på Ormsö och Hembygdsgården. Den arrangeras av Kulturrådet för den svenska minoriteten i Estland.

I slutet av juli kommer aktiviteterna på Ormsö förhoppningsvis att bli mycket uppmärksammade tror vi.

Ge ditt bidrag till Stallet på Hembygdsgården!

Sänd det till:

**ORMSÖ HEMBYGDSFÖRENING
OHF Plusgiro 635 13 76-6**

eller

**VORMSI KODUKANDI ÜHING
VKÜ**

Estland

Swedbank konto nr 2210 1811 9377

Skriv avsändare och adress och även telefonnummer om vi behöver komma i kontakt med dig

Foto: Rolf Gillvik

*Lennart Eriksson och
Ingvar Wahlberg*

Lite skaffning efter arbetet.

Kodukanditalu on meie jalajälg Vormsil

Üldinfo VKÜ (Vormsi Kodukandi Ühing) kohta

Ühing asutati jaanuaris 2000, et osta Pearsi talu Sviby. Talust pidi saama kodukanditalu. Initsiaatoriks oli Ormsö Hembygdsförening Rootsis (OHF) (Vormsi Kodukandiühing), mille tütarühinguks pidi VKÜ saama. Eesti seadus seda aga ei lubanud ja sellepärast sai VKÜst iseseisev eesti ühing, mille toetajaks oli OHF.

VKÜst sai ka Pearsi talu ametlik omanik.

Praegu on ühingu esimees Lennart Eriksson.

Eesmärk

Ühingu põhieesmärk on luua ja hoida kontakte uute ja vanade vormsilaste vahel, asutada kodunadi muuseum ja seda arendada, et säilitada Vormsi rootslaste ajalugu ja kultuuri. Eesmärk on, et maja ja selle sisustus kujutaks 1920-30. aastate tüüpilist talu.

Alates sellest kui ühing Pearsi talu üle võttis, oleme edukalt tegutsenud eri lagunemisastmes hoonete korrastamisega. Kaks hoonet olid nii halvas seisus, et need tuli lammutada ja uuesti üles ehitada. Saun on uusehitis ja kasutatav. Talli taastamine seevastu on seiskunud rahapuuduse tõttu. 2009. aasta varasuvel valasime tallile uue vundamendi. Selleks jätkus meil annetusi ja toetusi, mille hulka kuulus ka 100 000 SEK suurune toetus Kuningas Gustaf VI Adolfi Fondist Rootsi kultuuri toetuseks.

Plaan on tall üles ehitada algsel kujul. Kuid kaugemas tulevikus saaks see seest soojustatud nii, et seda saaks kasutada aastaringse näitusepaiga ja ka kohalike väiksemate ürituste toimumispäigana. Arutelu selle üle on käimas.

Kodukanditalu on avatud suvekuudel, siis pakuvad perenaised lihtsamat toitlustust ja tutvustavad muuseumi mitmes keeles. Olavipäeval 29. juulil on lisaks kirikus peetavatele kokkusaamistele ja kontsertidele üks peamisi

tegevuspaiku ka Kodukanditalu. Tavaliselt kutsutakse siia riigi ja valla esindajad, kus neile jagatakse infot eestirootslaste kohta.

Tulevik

Praegu on tähelepanu keskpunktis see, et saaks ülejäänud hooned vastavalt lõpuni renoveerida või ehitada ning et talu ümber saaks ehitatud uus piire. Talu ehitusprojekt on valmis ja välja on saadetud pakkumuskutsed, et saada teada kui palju maksaks karkassi püstitamine nii kiiresti võimalik.

Eesti praegune majanduslik olukord, seda eriti ehitussektoris, muudab ehituse maksumuse kalkuleerimise keeruliseks. Hoone eriline vorm ja asukoht saarel ning kohalike ehitusmeeste puudumine tingivad selle, et jagame töö piisavalt suurteks etappideks sõltuvalt raha saamisest.

Tegeleme pidevalt toetuste otsimisega ja kõik toetused on teretulnud.

Loodame oma viimasele taotlusele saada positiivse vastuse hiljemalt maiks, nii et karkass saaks valmis sel aastal.

Varasemad hooned on korda tehtud ühingu kaudu kogutud toetuste abil. Aastaks 2008 (kaasaarvatud), on talu investeeritud umbes 450 000 Rootsi krooni. Eelmise aasta mais olid meil talgud, kus osalesid vabatahtlikud. Seda kavatsime edaspidi teha. Siis olid tööd seotud talu korrastamisega suviseks turismiperioodiks ning tehti ka hoonete juures väiksemaid parandus- ja korrastustöid jne.

Kui töid ligi üheksa aastat tagasi planeeriti, koostasime projekti ajakava seitsmeks aastaks. Hiljem oleme olnud sunnitud seda pikendama kuna on olnud raskusi projektile piisava rahalise toetuse saamisega.

Lisaks on tööde venimist põhjustanud hinnatõus Eesti ehitussektoris. Sellele järgnes Eestit tabanud majanduskriis, mis pole praeguseks veel lõppenud. Sellest tingituna võime arvestada hinnatõusuga eesootavate ehitustööde puhul.

Parandamaks võimalust teha nii palju kui võimalik ajal, mil hinnatase on pisut madalam, on "Kodukanditalu töögrupp" pakkunud võimalust osta sümboolseid talli palke hinnaga 2 000 SEK/tükk. See sisaldab ka silti annetaja nime või talu nimega. Summa tuleb kanda OHF's arvele, info allpool.

Oodatud on ka suuremad toetused.

Meie suurim soov on, et 2010 aasta suvel, mil tähistatakse VKÜ 10. juubelit ja 20 aasta möödumist kiriku taaspühitsemisest, saaksime näidata, et oleme kõigi hoonete puhul liikunud lähemale nende katuse alla saamisele ja saaksime talus vastu võtta kutsutud külalisi valitsustest ja parlamendist, Rootsi saatkonnast, ajakirjandusest, raadiost ja televisioonist Rootsist ja Eestist ja palju teisi.

Samal ajal tähistatakse ka Olavipäeva ja kiriku taasõnnistamise juubelit, kus osaleb palju inimesi Rootsist ja Eestist.

Suure Rootsi päeva tähistamine toimub tänava Vormsil ja kodukanditalus.

Seda korraldab Rootsi Vähemusrahvuse Kultuurinõukogu Eestis.

Usume, et juuli lõpus Vormsile kanduvad sündmused leiavad loodetavasti suure kõlapinna.

Toeta kodukanditalu talli taastamist!

Saada oma toetus:

**ORMSÖ HEMBYGDSFÖRENING
OHF Plusgiro 635 13 76-6**

või

**VORMSI KODUKANDI ÜHING
VKÜ**

Eesti

Swedbank konto nr 2210 1811 9377

Kirjuta oma nimi, aadress ja telefoni-number, et saaksime vajadusel ühendust võtta

*Lennart Eriksson ja
Ingvar Wahlberg*

Esimees on sõna lüh 4:st

Noarootsi, Vihterpalu, Vormsi, Ruhnu, Pakri ja ülejäänud rootsi aladega on muutnud nende elu loomulikuks ja oluliseks osaks.

On loomulik, et tahame ja loodame, et see, mille nimel tegutseme, läheks edasi.

Kõike on vaja et seda edasi viia. Eelseisvate valimistega saba igaüks meist seda toetada, vaadata ringi pere- ja suguvõsa liikmete hulgas: kes neist ei ole veel rahvusnimekirjas.

Soovin kõigile kena ja sündmusterohket suve! Uile Kärk-Remes

Peale talgud grillime metsliga kodukandimuuseumis.

Foto: Rolf Gillvik

Ormsö kyrka återinvigd den 29 juli 1990 - en världshändelse av mycket stor betydelse

Efter 1945 la Sovjetunionen sin tunga hand över Estland, gränserna stängdes och vi i Sverige visst mycket lite om vad som hände i våra gamla hembygder. Vi trodde aldrig, att vi i vår livstid skulle få uppleva ett återseende. Men glasnost och perestrojka förändrade situationen, Berlinmuren föll och landet öppnades igen. Sommaren 1990 kunde vi hissa de estniska, svenska och finska flaggorna på festplatsen i Hullo och sjunga våra nationalsånger, fastän Estland fortfarande var sovjetiskt. Ormsö kyrka kunde återinvigas. Detta var något oerhört stort. Det är därför som vi i år firar 20-årsminnet av dessa unika händelser.

Ormsödagarna 1990

Redan 1988 bildades i Hapsal Samfundet för Estlandssvensk Kultur (SESK) med Ain Sarv som ordförande. SESK hade till uppgift att förena estlandssvenskar och deras ättlingar samt alla andra personer och organisationer, som är intresserade av den estlandssvenska kulturen och dess skydd. Man ville också väcka intresset för det svenska språket till liv, grunda en svensk folkhögskola och ett estlandssvenskt museum. På programmet stod också renovering av byggnader med minnen från svenskiden och organiserandet av s.k. regiondagar.

De första regiondagarna hölls redan sommaren 1988 på Nuckö med utställningar av gamla bruksföremål, folkdräkter, fotografier m.m. Det var också mycket sång, musik och folkdansuppvisningar och idrottstävlingar. Intresset för dessa Nuckö-dagar var mycket stort både från allmänheten – ca 2 000 personer deltog – och från massmedia.

Det nyvaknade intresset för estlandssvenskheten, det stora engagemanget och det massmediala genomslaget gjorde att SESK omedelbart efter Nuckö-dagarna började planera för nästa regiondagar, som skulle hållas på Ormsö sommaren 1990. Det fanns också en dröm att man till dess skulle kunna få Ormsö kyrka renoverad och återinvigd – ett initiativ från Ormsö-ombudet i SESK, skogvaktare Ants Varblane.

Ormsö-dagarna följde i stort sett samma mönster som Nuckö-dagarna: hälsningsanföranden, utställningar

med gamla bruksföremål, dräkter och fotografier m.m. och mycket sång och musik med bl.a. familjen Mäele, Peeter och Pia Paemurru, Maria Murman, Endel Enggrön och Manfred Strickman, Djurökören och estniska körer m.fl. Det hölls också seminarier om Ormsö förr och nu. Mycket tid ägnades åt besök på kyrkogården, vård av gravarna och besök i de olika byarna för att se vad som fanns kvar av gårdar och hus. Det blev både återseendets glädje, sorg och tårar över allt som var förstört och ett vemod att se hur Ormsö förändrats.

Ormsö-dagarna lockade ännu fler besökare än Nuckö-dagarna – ca 3 000 – ungefär lika många som en gång bodde på ön.

Baltic Star

Folk kom till Ormsö på alla möjliga sätt, med egna båtar och med färjorna

som gick i skytteltrafik. Man hade dessutom lånat in en större färja från Dagö. Några kom t.o.m. med helikopter, bl.a. SESK-ombuden från Ösel och Runö och Brigitta och Thomas Lorentz. Det mest spektakulära och omtalade var ändå de ca 380 personer som kom med det ”vita skeppet”, Baltic Star, som ankrade upp på redan utanför Saxby – en fantastisk syn.

Ormsö hade ända till dess varit ett militärt skyddsområde, som varit stängt för utlännningar. Ormsöborna själva hade inte ens tillåtit att ha båtar, eftersom man hela tiden fruktade för flykt från ”Sovjetparadiset”. Vem hade kunnat tro, att Sovjetunionen skulle tillåta, att ett svenskt fartyg skulle få ankra upp utanför Saxby i närheten av den strategiska fyren. Men arrangörerna hade lyckats med det omöjliga. På stranden i Saxby upprättade Sovjetmyndigheterna en provisorisk passkontroll, där vi varje

morgon, när vi gick i land, fick lämna ifrån oss våra pass. Vi var strängeligen tillsagda att återvända till kvällen och fick då tillbaka våra pass, när vi återvände till svenskt territorium, Baltic Star. Trots detta var det några som stannade i land och övernattade hos vänner och bekanta, utan att det blev några repressalier. Det pågick ju också hela tiden kvällsaktiviteter, som Baltic Star-resenärerna inte kunde delta i. Bl.a. inleddes traditionen med midnattsmässa och ljusgång till gravgården.

Med Baltic Star byggdes en bro över Östersjön. Vi kunde återvända den väg som många av våra förfäder använt, när de for från Ormsö till Stockholm för att sälja potatis, fisk eller ved. Till minne av denna världshändelse överlämnade skepparen Zimdahl en plakett, som ännu i dag sitter på väggen i koret på Ormsö kyrka. Ånedinlinjen skänkte också nytt kyrksilver till kyrkan.

Ormsö kyrka

Margareta Hammerman har i sin artikel kortfattat beskrivit Ormsö kyrkas historia. En utförligare beskrivning finns i Ormsö kyrkokronika 1539 – 1944, som finns tillgänglig både på svenska och estniska. Vad som hände efter 1944 kan man läsa i Ain Sarvs bok "Från skuggornas värld – åter till livet" också både på svenska och estniska.

Höjdpunkten på Ormsödagarna var återinvigningen av Ormsö kyrka den 29 juli, S:t Olofs dag. Kyrkan var pietetsfullt restaurerad och vitkalkad. I stället för det gamla barockaltaret hade man byggt ett enkelt stenaltare. Predikstolen var på plats, en kopia av den ursprungliga, som fanns på Historiska museet (numera i det estlandssvenska kyrkomuseet i S:t Mikael i Tallinn). En ny kyrkklocka hade gjutits i Sigtuna med inskriptionen "Fäderna till åminnelse – hopp för de levande. Ormsöbor i Sverige skänkte klockan 29 juli 1990". Båda dessa

föremål – liksom en lång rad andra inventarier hade skänkts av Ormsö Kyrkofond. En ny kyrkorgel hade installerats, en gåva från Estlandsvännerna i Finland.

Många andra, både enskilda och organisationer, bl.a. Djurö församling, Diby och Rälby byalag, Stockholms stift, hade överlämnat gåvor till kyrkans utsmyckning. Från SOV överlämnade jag en bonad, som föreställer lärjungarnas fiskafänge. Jag påminde om berättelsen i Lukasevangeliets 5 kapitel och att ormsöborna sedan urminnes tider varit fiskare.

Långt innan högmässan skulle börja var kyrkan fullsatt. Ute på kyrkbacken stod över 2 500 personer, som fick lyssna på gudstjänsten via högtalare. Själva återinvigningen förrättades av Estlands ärkebiskop Kuno Pajula, assisterad av biskop Henrik Svenungsson från Stockholms stift och biskop Erik Vikström från Borgå stift och ett stort antal präster från Estland, Sverige och Finland. Psalmer sjöngs på svenska och estniska, både Vår Gud är oss en väldig borg och Härlig är jorden. Orgeln brusade, böner lästes både på svenska och estniska och det var en förtätd stämning.

Biskop Erik Vikström framhöll i sin hälsning, att Östersjöns fiskar och fåglar inte känner de gränser som är satta av människor. Så känner vår gemensamma tro inte heller några gränser. Åter hölls

en predikan på svenska i Ormsö kyrka av Henrik Svenungsson. Han påminde om att det just var på Kristi Förklarings Dag som denna återinvigning skedde. Han sa bl.a. följande: "Efter de långa, mörka åren, efter åren av påtvingad glömska och förnedring kommer denna dag som en förklaringsdag, då himmelen är öppen. Vi skulle inte själva kunna välja en finare söndag än just denna för denna stora fest."

Den kanske mest gripande upplevelsen under hela invigningsakten var när en liten flicka under Kuno Pajulas invigningstal tände ljus på altaret, predikstolen och orgelläktaren, när de olika tingen vigdes för att återigen tas i bruk för gudstjänst. När klockan klämtade och orgeln brusade, var det svårt för många att hålla tårarna tillbaka.

Jag skrev i min ledare i Kustbon (nr 3 1990) följande: "I kyrkan upplevde vi estlandssvenskar en stark gemenskap med våra förfäder. Här har generationer av estlandssvenskar döpts, konfirmerats, vigts och jordfästs. Här har Guds ord predikats på svenska i generationer. Till kyrkan har våra förfäder sökt sig i orostider för att känna trygghet och få tröst i Guds ord. Många av oss har säkerligen personliga minnen av högtidsstunder i kyrkan, då vi försjunkit i begrundan inför figurerna på predikstolen eller stavat oss igen orden över valvet 'Mitt öga skall vaka över Dig'. Nu kan vi och våra efterkommande åter uppleva detta. Kyrkan

och kyrkogården är säkerligen de platser där vi starkast känner gemenskapen med våra förfäder.”

Det går naturligtvis inte att med några rader beskriva den stämning som rådde både i kyrkan och utanför på kyrkbacken under invigningen och vid den gemensamma nattvardsgången efteråt. Det måste man ha upplevt. Vi som var med kände på något sätt historiens vingslag. Det var något märkligt och stort som hände. Trots att Estland ännu inte var fritt och självständigt, kunde vi återse vår hembygd, besöka våra byar genom att hoppa på någon av de bussar som körde i skytteltrafik runt ön. Vi kunde framför allt återinviga vår kyrka, som så pietetsfullt restaurerats och strålade som ett smyckeskrin på Håkabacken. Många hade bidragit till att göra det omöjliga möjligt, särskilt vännerna på Ormsö, Ants Varblane och Ants Rajando, SESK

med Ain Sarv i spetsen och Ormsö kyrkofond m.fl.

Henrik Svenungsson slutade sitt hälsningstal i kyrkan med orden: ”Låt oss i dag på nytt räcka varandra handen i glädjen över att vi både har ett gemensamt förflutet och en gemensam framtid, och att vi idag har en uppgift att bygga en värld i fred och frihet och i barnlig förtröstan till Gud som låter sin nåd vara var morgon ny.”

Det är därför som vi i sommar firar 20-årsminnet av denna märkliga tilldragelse, återinvigningen av Ormsö kyrka, i tacksamhet över att vi i tjugo år har kunnat besöka vår hembygd i ett fritt Estland och varje år fira S:t Olofsdagen i Ormsö underbara kyrka.

Sven Salin

Foton: Ingrid Widén

På gravgården vid Ormsö kyrka finns världens största samling av solkors

Foto solkors: Margareta Hammerman

Vormsi kirik taaspühitsemine 29 juulil 1990 - Väga suure tähendusega maailmasündmus

Pärast 1945. aastat sirutas Nõukogude Liit oma rusuva käe Eesti kohale, piirid suleti ja me Rootsis teadsime väga vähe sellest, mis toimus meie endises kodukandis. Me ei uskunud, et, oma eluajal saame kogeda taaskohtumist. Kuid glasnost ja perestroika muutsid olukorda, Berliini müür langes ja maa avanes taas. 1990. aasta suvel võisime Hullo peoplatsil heisata eesti, rootsi ja soome lipud ning laulda oma rahvushümne, kuigi Eesti oli endiselt Nõukogude võimu all. Oli võimalik taaspühitseda Vormsi kirik. See oli midagi uskumatult suurt. Sellepärast tähistame tänavu selle sündmuse 20. aastapäeva.

Vormsi päevad 1990

Juba 1988 asutati Haapsalus Eestirootslaste Kultuuri Selts (ERKS), mille esimees oli Ain Sarv. ERKSi ülesanne oli ühendada eestirootslasi ja nende järeltulijaid ning kõiki teisi inimesi ja organisatsioone, kes olid huvitatud eestirootsi kultuurist ja selle kaitsmisest. Taheti taaselustada huvi rootsi keele vastu, asutada rootsikeelne rahvaulikool ja eestirootsi muuseum. Kavas oli ka rootsi aega meenutavate ehitiste renoveerimine ja nn piirkondlike päevade organiseerimine.

Esimesed piirkondlikud päevad korraldati juba 1988. aasta suvel Noarootsis, kus toimus vanade esemete, rahvariiete, fotode jms näitusi. Oli ka palju laulu, muusikat ja rahvatantsu ning spordivõistlusi. Nii avalikkuse – osales u 2000 inimest – ja meedia huvi Noarootsi päevade vastu oli väga suur

Taastekkinud huvi eestirootsluse vastu, suur huvi ja kajastus ajakirjanduses oli põhjuseks, et ERKS hakkas kohe peale Noarootsi päevi planeerima järgmisi piirkondlikke päevi, mis pidi peetama Vormsil 1990. aasta suvel. Oli ka unistus, et selleks ajaks saaks renoveeritud ja taaspühitsetud Vormsi kirik – initsiatiiv pärines Vormsi esindajalt ERKS-is, metsavaht Ants Varblaselt.

Vormsi päevad peeti suu-

res osas sama kava järgi nagu Noarootsi päevad: tervitused, vanade esemete, riiete ja fotode näitused jms ning palju laulu ja muusikat, mida esitasid muuhulgas perekond Mäele, Peeter ja Pia Paemurru, Maria Murman, Endel Enggrön ja Manfred Strickman, Djurö koor ja eesti koorid jpt. Peeti ka seminare Vormsist enne ja nüüd. Palju aega pühendati surnuaiakülastustele, haudade korrastamisele ja külade külastamisele, et näha mis majadest ja taludest järel on. Oli nii rõõmu kui kurbust ja pisaraid selle üle, mis on rikutud ja palju kurbust nähes kuidas Vormsi on muutunud.

Vormsi päevad tõid kohale veelgi rohkem külastajad kui Noarootsi päevad – umbes 3 000 – umbes sama palju kui oli kunagi saarel elanikke.

Baltic Star

Rahvas tuli Vormsile kõikvõimalikul moel, oma paatide ja praamidega, mis liikusid tihedalt edasi-tagasi. Lisaks oli laenatud Hiiumaalt suurem praam. Mõned tulid isegi helikopteriga, muuhulgas ERKS esindajad Saaremaalt ja Ruhnust ning Brigitta ja Thomas Lorentz. Kõige sensatsioonilisemad ja kõneainet pakuvad oli siiski need umbes 380 inimest, kes tulid "valge laevaga", Baltic Star, mis jäi ankrusse reidile Saxby lähedal – fantastiline vaatepilt.

Vormsi oli selle ajani olnud piiritsoon, mis oli välismaalastele suletud. Vormsilastel endil polnud lubatud omada paate, kuna pidevalt kardeti, et nad põgenevad "Nõukogude paradiisist". Kes

oleks võinud arvata, et Nõukogude Liit lubab Rootsi laeval jääda ankrusse Saxby juurde strateegilise tuletorni lähedale. Kuid korraldajatel oli õnnestunud korda saata võimatu. Saxby rannal seadsid nõukogude võimu esindajad sisse ajutise passikontrolli, kuhu igal hommikul maale minnes pidime jätma oma passi. Meil oli rangelt kästud õhtuks tagasi tulla ja siis saime oma passid tagasi, kui naasime Rootsi territooriumile, Baltic Starile. Vaatamata sellele olid mõned, kes jäid maale ja ööbisid sõprade-tuttavate juures, ilma, et sellele oleks repressioone järgnenud. Kogu aeg toimusid ju õhtused tegevused, millest Baltic Stari reisijad ei saanud osa võtta. Muuhulgas alustati keskköömisa ja küünaldega surnuaiale suunduva rongkäigu traditsiooni.

Baltic Stariga ehitati sild üle Läänemere. Saime tagasi tulla sama teed, mida paljud meie esivanemad olid kasutanud, kui läksid Vormsilt Stockholm müüma kartulit, kala või küttepuid. Selle maailmasündmuse mälestuseks andis kippar Zimdal üle plaketti, mis siiani asub Vormsi kiriku kooriruumi seinal. Ånedinlinjen kinkis kirikule ka uue kirikuhõbeda.

Vormsi kirik

Margareta Hammerman on oma artiklis lühidalt kirjeldanud Vormsi kiriku ajalugu. Veel üks kirjeldus on Vormsi kirikukroonikas 1539 – 1944, mis on olemas nii rootsi kui eesti keeles. Mis juhtus pärast 1944. aastat saab lugeda Ain Sarve raamatust "Varjusurmast tõusnud/Från skuggornas värld – åter till livet." samuti nii rootsi kui eesti keeles.

Vormsi päevade kõrgpunkt oli Vormsi kiriku taaspühitsemine 29. juulil, Olavipäeval. Kirik oli pieteeditundega restaureeritud ja valgeks lubjatud. Vana barokkaltari asemel oli ehitatud lihtne kivialtar. Kantsel oli omal kohal, algse kantsli koopia, mille originaal asus Historiska museetis (praegu eestirootslaste kirikumuseumis Rootsi-Mihkli kirikus Tallinnas). Sigtunas oli valatud uus kirikukell kirjaga "Fäderna till åminnelse – hopp för de levande. Ormsöbor i Sverige skänkte klockan 29 juli 1990" (Esiisade mälestuseks – elavatele lootuseks. Rootsi vormsilased kinkisid kella 29. juulil 1990). Mõlemad need esemed – nagu

terve hulga muud kirikuinventari kinkis Ormsö Kyrkofond (Vormsi Kirikufond). Paigaldatud oli uus kirikuorel, see oli kingitus Soome Estlandsvännernitelt.

Paljud teised, nii üksikisikud kui organisatsioonid, muuhulgas Djurö kogudus, Diby ja Rälby külaseltsid, Stockholmi piiskopkond, oli andnud kingitusi kiriku kaunistamiseks. SOV poolt andsin üle kootud seinavaiba, mis kujutab jüngerite kalastamist. Meenusin jutustust Luukase evangeeliumi 5. peatükist ja seda, et vormsilased on aegade algusest alates olnud kalurid.

Ammu enne teenistuse algust oli kirik puupüsti rahvast täis. Väljas kirikuaias seisis üle 2 500 inimese, kes kuulasid teenistust valjuhääldite kaudu. Sisseõnnistamist ise talitas Eesti peapiiskopi Kuno Pajula, assisteerisid piiskop Henrik Svenungsson Stockholmi piiskopkonnast ja piiskop Erik Vikström Porvo piiskopkonnast ja suur hulk preestreid Eestist, Rootsist ja Soomest. Lauldi eesti- ja rootsikeelseid psalme, nii „Vår Gud är oss en väldig borg“ ja „Härlig är jorden“. Orel kahises, loeti palveid nii rootsi kui eesti keeles ja see oli pinev meeleolu.

Piiskop Erik Vikström edastas oma tervituse, et Läänemere kalad ja linnud ei tunne inimeste seatud piire. Nii ei tunne piire ka meie ühine usk. Taas luges Henrik Svenungsson Vormsi kirikus rootsi keeles palvet. Ta meenutas et see taaspühitsemine toimus just Issanda muutmise pühal. Ta ütles muuhulgas järgmist: "Pärast pikki, pimedaid aastaid, pärast aastaid pealesunnitud unustust ja alandust tuleb päev nagu kirgastuspäev, kui taevas on avatud. Me poleks ise osanud selle suure peo jaoks valida kaunimat pühapäeva kui see."

Võib-olla kõige liigutavam elamus kogu pühitsemistseremoonia jooksul oli, kui üks väike tüdruk Kuno Pajula pühitsuskõne ajal süütas küünla altari, kantslil ja orelirõdul, kui neid paiku õnnistati, et neid teenistusel taas kasutusele võtta. Kui kell löi ja orel kahises, oli paljudel raske pisaraid tagasi hoida.

Kirjutasin oma juhtkirjas Kustbonis (nr 3 1990): "Kirikus kogesime, meie eestirootslased tugevat ühtsustunnet oma esivanematega. Siin on ristitud,

leeritatud, laulatatud ja maetud mitmeid põlvkondi eestirootslasi. Siin on põlvkondi kuulutatud Jumala sõna rootsi keeles. Kirikusse on meie esivanemad tulnud rahunut aegadel, et tunda turvatunnet ja saada lohutust Jumala sõnast. Pajudel meist on kindlasti isiklikke mälestusi pühalikest hetkedest kirikus, kui oleme mõttesse vajunud kantsli kujude ees või veerinud taas võlvi kohal olevaid sõnu: 'Mitt öga skall vaka över Dig' (Mu silm valvab su üle). Nüüd saame meie ja me järeltulijad taas seda kogeda. Kirik ja kirikaed on kindlasti need kohad, kus tunneme kõige tugevamini kokkukuuluvustunnet oma esivanematega."

Loomulikult pole võimalik mõne reaga kirjeldada seda õhustikku, mis valitses taaspühitsemise ajal nii kirikus kui väljaspool seda kirikumäel või hiljem järgnenud ühisel armulaulal. Seda pidi tundma. Meie, kes me kohapeal viibisime, tundisime mingil moel ajaloo puudutust. See mis juhtus, oli midagi suurt ja märkimisväärset. Vaatamata sellele, et Eesti polnud veel vaba ega iseseisev, võisime taas näha oma kodukanti, külastada oma külasid astudes mõnele neist bussidest, mis sõitsid tiheda graafikuga ümber saare. Eelkõige saime aga taaspühitseda oma kiriku, mis oli nii pieteeditundega restaureeritud ja säras Håkabackenil nagu ett ehtelaegas. Paljud oli toetanud, et muuta võimatu võimalikuks, eriti sõbrad Vormsil, Ants Varblane ja Ants Rajando, ERKS Ain Sarvega eesotsas ja Ormsö kyrkofond jpt

Henrik Svenungsson lõpetas oma tervituse kirikus sõnadega: "Lubage meil täna uuesti ulatada üksteisele käe rõõmustades selle üle, et on nii ühine minevik kui tulevik, et meil täna on ülesanne luua maailm rahu ja vabaduses ja lapselikus lootuses Jumalale, kes laseb oma halastusel meile igal hommikul uuesti paista."

Just sellepärast tähistame sel suvel selle märkimisväärse sündmuse, Vormsi kiriku taasõnnistamise, 20. aastapäeva tänutundega, et oleme kahekümne aasta vältel saanud külastada oma kodukanti vabas Eestis ja igal aastal tähistada Olavipäeva Vormsi imelises kirikus.

Sven Salin

Ormsö kyrkas historia

Ormsös första bosättare var troligen svenskar som kom från de svensktalande områdena i Finland. Man kan anta att de steg iland på ön någon gång i slutet av 1100-talet. När bosättningen av ön väl kommit igång uppstod behovet av en kyrka och förmodligen byggdes det först en enkel träkyrka. Vid utgrävningarna 1988 hittade man rester som med största sannolikhet härrör från den första träkyrkan. Församlingen fick namnet "Sankt Olai" efter Olav den helige, kung av Norge 1015-1030. Han helgonförklarades av folket och Olofskulten spred sig över hela Norden.

Kyrkobyggnaden

Även om tidpunkten för kyrkans grundande fortfarande är höljd i dunkel och i praktiken kan ligga var som helst från 1100-talet till 1300-talet har vi numera grepp om en viktig ombyggnadsfas, då stenkoret byggdes. Professor Sten Karling daterade på sin tid Ormsö kyrkas kor till 1330-40-talet, men i samband med restaureringen av kyrkan inför invigningen 1990 genomfördes nya undersökningar. Tyvärr kom Villem Raam endast att publicera kortfattade resultat före sin bortgång. Det framgår dock att koret omdateras till sekelskiftet 1400 och att nyupptäckta takmålningar i korvalvet tillhör 1400-talets början. Sammanställs detta med Sten Karlings datering till tidigt 1400-tal av det medeltida altarskåpsfragmentet med Maria i barnsäng framstår sekelskiftet 1400 och åren därefter som en intensiv fas i kyrkans historia. Kyrkan byggdes på en noga utvald plats. Nästan på den exakta medelpunkten av de tretton ursprung-

liga byarna mellan öster- och västervackan. Den placerades på Hulloåsen, öns högsta punkt, och blev därmed också ett betydelsefullt sjömärke. Man kunde vid den här tiden ta sig nästan ända fram till kyrkan sjövägen, genom Prästviken som nådde fram till Hulloåsen.

Koret

Kyrkans äldsta del är koret som dateras till slutet av 1300-talet till 1400 – talets början. Det är ca åtta meter brett med spetsbågigt valv. När koret var färdigbyggt hade man förmodligen inte råd att fortsätta att bygga långhuset i sten utan det uppfördes i trä. Inte förrän 200 år senare, när Jacob De La Gardie hade förlänats Ormsö byggdes år 1632 ett nytt långhus av sten. Det uppfördes utan valv eller torn, men med en öppning i västgaveln för kyrkklockan. Stensättningen som syns vid kyrkans huvudentré är troligen rester av grundmuren från det tidigare klocktornet i trä.

År 1738 genomgick kyrkan en renovering och man satte in nya fönster och dörrar och drygt tvåhundra år senare, 1907, lade man in nytt golv. År 1912 renoverades taket med tjärade bräder och mellan åren 1925 till 1929 gjordes en mera genomgripande restaurering. Då täcktes det yttre taket med galvaniserad plåt och renoveringsarbetet fortsatte

inne. Bland annat byggdes läktaren ut, väggarna kalkades, ett nytt antependium och nya beklädnader anskaffades, dubbelfönster sattes in, det lilla fönstret i koret togs upp, orgeln reparerades och man lade in en ny golvmatta.

Långhuset har två ingångar, huvudingången på västra gaveln och lilla ingången i den södra långsidan. När man kommer in i kyrkan genom den lilla ingången är det första man ser den praktfulla predikstolen med sitt utsirade tak. Figurerna som är utskurna i trä föreställer Kristus, Moses, Johannes, Matteus och Petrus. Trappan upp till predikstolen är dold bakom dörren i koret. Predikstolen är en exakt kopia av den tidigare predikstolen från 1660. Delarna av den ursprungliga predikstolen togs med till Sverige 1944 men är i dag åter tillbaka i Estland och kan ses i det Estlandssvenska kyrkomuseet i Tallinn.

Vid restaureringen 1989-90 uppfördes ett nytt altare av stenplattor från det ursprungliga golvet. Så här kan det ursprungliga medeltida altaret ha sett ut. Av det förra altaret som var skänkt av Magnus Gabriel De La Gardie på 1660-talet, har man endast återfunnit altarmålningen, en träskulptur föreställande en ängel och några andra träfragment. Det finns ingen sakristia

i kyrkan. I de gamla handlingarna har det ofta framhållits behovet av en sådan, men församlingen fick aldrig råd att bygga någon.

Kyrkoinventarier tas med till Sverige

Sommaren 1944, i andra världskrigets slutskede, hade så gott som alla Ormsöbor lämnat sina hem. Kyrkans och församlingens värdefullaste inventarier packades ner för att tas med till Sverige, för man visste, att när Sovjetunionen åter ockuperat Estland skulle kyrkan och dess innehåll förstöras och församlingen upplösas. Nu hade man räddat den största delen av de värdefullaste föremålen som i hemlighet deponerades på Historiska Museet i Stockholm. Man hoppades att kunna föra tillbaka dem till Ormsö igen när kriget var över, men tyvärr fick större delen av den forna församlingen inte uppleva detta. Ormsö kyrkas föremål återfördes inte förrän i oktober 2006 till Estland och deponerades i det nybyggda Estlandssvenska kyrkomuseet i Tallinn, beläget i S:t Mikael's kyrka.

Det gick som man befarade och redan 1945 hade den nyinflyttade lokala befolkningen försökt att återupprätta församlingen men misslyckats. Snart förbjöd ockupationsmakten all kyrklig och religiös verksamhet. Kyrkans inredning revs ut, bänkarna blev till ved och kyrkorummet sägs ha använts till lagerlokal för potatis, säd och hö. Den tomma kyrkan blev snart ett spännande tillhåll för öns ung-domar. År 1976 inspekterade Estlands Riksantikvarieämbete för byggnadsvård kyrkan och genom dess försorg reparerades taket. Man försökte hitta nya användningsmöjligheter för kyrkobyggnaden, men inget större intresse fanns hos de lokala myndigheterna eftersom det skulle kosta alltför mycket att sätta byggnaden i stånd. Kyrkan lämnades därför åt sitt öde och förfallet fortsatte.

Restaureringen 1988-1990

Trots 44 år av sovjetisk ockupation präglades ön fortfarande av århundraden av den svenska bosättningen och kulturen. Detta fick öns dåvarande skogvaktare Ants Varblane med sin fru Sölvi, öns läkare, samt läraren och arkitekten Ants Rajando att intressera sig för kyrkan. De tog initiativet till att restaurera den. Tillsammans med arkitekten Tönu Parmakson började man bearbeta myndigheterna för att få restaurera kyrkan under förevändning att den skulle användas till en allmän samlingslokal.

Hösten 1988 gav myndigheterna sitt

tillstånd att sätta igång restaureringsarbetet och anslag medel till arbetarnas löner. När myndigheterna några år tidigare hade beslutat att kyrkan skulle göras om till samlingslokal genomfördes detta aldrig, dels för att stadsarkitekten Johan Ervin Sedman i Hapsal avrådde dem, dels för att kyrkan var i så dåligt skick, (se Ain Sarv, "Från skuggornas värld - tillbaka till livet", Tallinn 1994).

Samtidigt som frihetsrörelsen blev allt starkare, hade estlandssvenska ättlingar bildat Samfundet för Estlandssvensk Kultur (SESK) som stödde renoveringsplanerna av Ormsö kyrka. SESK blev en systerorganisation till

SOV i Sverige och fick i sin tur stöd av estlandssvenskarna i Sverige. Så småningom etablerades också kontakt med Ormsö Kyrkofond i Stockholm, som hade bildats för att stödja restaureringen av kyrkan.

Återinvigningen 1990

Efter närmare två års vedermödor och kämpainsatser kunde så Ormsö kyrka återinvigas på S:t Olofsdagen den 29 juli 1990. I vackert solsken stod kyrkan som förr, åter vitkalkad och smyckad med blommor och grönt. Predikstolen var på plats likaså orgeln och alla kyrkbänkarna. Estlands ärkebiskop Kuno

Pajula förrättade återinvigningen tillsammans med Stockholms biskop Henrik Svenungsson och biskopen i Borgå stift, Erik Vikström. Kyrkan var fullsatt – ända ut på kyrkbacken – med tusentalet personer från när och fjärran. Invigningen direktsändes i Estlands och Finlands radio och som gudstjänst i estniska och finska televisionen söndagen efter.

20-års jubileum av återinvigningen

I sommar firar vi därför 20 årsminnet av återinvigningen av kyrkan, och Estland kan snart fira 20 år som fritt och självständigt land.

Margareta Hammerman

Foto: Altaret före restaureringen
Willem Raam

Foto nya kyrkan; Margareta Hammerman

Vormsi kiriku ajalugu

Vormsi esimesed asukad olid tõenäoliselt rootslased, kes saabusid Soome rootsikeelsetest piirkondadest. Arvatakse, et nad saabusid saarele 12. sajandi lõpus. Kui asukad olid end sisse seadnud, tekkis vajadus kiriku järele ja ilmselt ehitati alguses lihtne puukirik. 1998. aasta kaevamiste käigus leiti ilmselt selle esimese puukiriku jäänused. Kogudus sai nimeks "Sankt Olai" või Püha Olavi, Norra kuninga (1015-1030) järgi. Rahvas tõstis ta pühakuks ja Olavikultus levis üle kogu Põhjala.

Foto: Ingrid Widén

Kirikuehitus

Isegi kui kiriku ehitusaeg on endiselt ebaselge ja tegelikult võis see toimuda ükskõik millal 12.-14. sajandi vahel, on meil nüüd teada oluline ümberehitusperiood, mil ehitati kivist kooriruum. Professor Sten Karling dateeris omal ajal Vormsi kiriku kooriruumi ehituse 1330-40. aastatesse, kuid 1990. aastal kiriku taaspühitsemisele eelnenud restaureerimisega seoses viidi läbi ka uurimised. Kahjuks jõudis Villem Raam enne meie hulgast lahkumist avaldada sellest vaid lühikese ülevaate. Siiski selgub sellest, et kooriruumi ehitus on ümberdateeritud 14.-15. sajandi vahetusse ja vastavastatud laemaalindud koorivõlvil pärinevad 15. sajandi algusest. See haakub Sten Karlingiga, kes dateeris varasemasse 15. sajandisse keskaegse altarikapi fragmendi, mis kujutab Mariat lapsevoodis. Nii eristub 14.-15. sajandi vahetus ja sellele järgnenud aastad kui väga intensiivne periood kiriku ajaloos. Kirik ehitati hoolikalt valitud paigale. Ida- ja läänevakuseks jagunenud 13 küla peaaegu geograafilises keskpunktis. See asus Hullo seljandikul, saare kõrgeimas punktis, ja sai sellega ka oluliseks meremärgiks. Tol

ajal oli võimalik Hullo seljandikuni ulatuva Prästvikeni kaudu meritsi peaaegu kirikuni välja jõuda.

Kooriruum

Kiriku vanim osa on kooriruum, mida dateeritakse 14. sajandi lõppu, 15. sajandi algusesse. See on ligi 8 meetrit lai terava võlviga. Pärast kooriruumi valmimist polnud ilmselt raha kivist pikihoone ehitamiseks, vaid see tehti puust. Alles 200 aastat hiljem, kui Vormsi oli läänistatud Jacob De La Gardiele, ehitati 1632. aastal uus kivist pikkhoone. See ehitati võlvide ja tornita, kuid läänekülge jäeti ava kirikukellale. Kiriku peasissekäigus juures paistev kivimoodustis on ilmselt osa varasemast kivist kellatornist.

1738. aastal oli kirikus suurem renoveerimistöö, pandi uued aknad ja ukse ning ligi 200 aastat hiljem, 1907, pandi uus põrand. 1912 renoveeriti katus tõrvatud plankudega ja aastatel 1925 kuni 1929 viidi läbi põhjalikum renoveerimine. Siis kaeti väliskatus plekiga ja renoveerimine jätkus kiriku sees. Muuhulgas ehitati välja rõdu, lubjati seinad, tehti uus altari laua ehiskate ja uued

kirikutekstiilid, paigaldati topeltaknad, avati kooriruumi väike aken, parandati orel ja paigaldati uus põrandavaip.

Pikihoonel on kaks sissepääsu, peasissepääs lääneseinas ja väike sissepääs lõunapoolsel pikiküljel. Tulles kirikusse külgukse kaudu, paistab esimesena silma hiilgav kantsel oma kaunistatud katusega. Puust kujud kujutavad Kristust, Moosest, Johannest, Matteust ja Peetrust. Kantslisse viiv trepp on peidetud kooriruumis oleva ukse taha. Kantsel on täpne koopia varasemast, 1660. aastast pärit kantslist. Algse kantsli osad võeti 1944. aastal Rootsi kaasa, kuid nüüdseks on need jõudnud tagasi Eestisse ja neid võib näha eestirootsi kirikumuseumis Tallinnas.

1989.-90. aasta restaureerimise käigus algse põranda kiviplaadidest uus altar. Nii võis kunagi välja näha keskaegne altar. Eelmisest altari, mille kinkis Magnus Gabriel De La Gardie 1660. aastatel, on leitud ainult altari maal, inglite kujutav puuskulptuur ja veel mõned puitdetailid. Kirikul ei ole käärkambrit. Vanades dokumentides on sageli nimetatud vajadust käärkambri

järele, kuid kogudusel polnud kunagi piisavalt raha selle ehitamiseks.

Kirikuinventar võeti Rootsi kaasa

1944. aasta suvel, teise maailmasõja lõpus, lahkusid peaaegu kõik vormsilased oma kodust. Kiriku ja koguduse väärtuslikem inventar pakiti sisse, et see Rootsi kaasa võtta – teati, et kui Nõukogude Liit Eesti taas okupeerib, lõhutakse kiriku inventar ja kogudus saadetakse laiali. Nüüd oli päästetud suurem osa väärtuslikematest esemetest, mis saladuskatte all deponeeriti Stockholmi Ajaloo muuseumisse (Historiska Museet). Need loodeti peale sõja lõppu Vormsile tagasi viia, kuid suurem osa endisest kogudusest seda kahjuks näha ei jõudnud. Vormsi kiriku esemeid ei toodud tagasi Eestisse enne kui alles oktoobris 2006 ja deponeeriti vastrajatud eestirootsi kirikumuseumisse Tallinnas, Rootsi-Mihkli kirikus.

Läks nii nagu kardeti.

Juba 1945 oli uusasukatest kohalikud elanikud püüdnud taasasutada kogudust, kuid ebaõnnestunult. Peagi keelustasid okupatsioonivõimud kogu kirikliku ja religioosse tegevuse. Kiriku sisustus lõhuti välja, pinkidest said küttepuud ja kirikuruumi olevat kasutatud laoruumina kartuli, vilja ja heina hoidmiseks. Tühjast kirikust sai peagi saare noorte põnev kogunemiskoht. 1976 inspekteeris Eesti Kultuurimälestiste Kaitse Inspeksioon kirikut ja nende eestvõttel parandati katus. Kirikuhoonele püüti leida uusi kasutusvõimalusi, kuid kohalikul võimul puudus selle vastu huvi, sest kirikuhoone korrastamine oleks liiga palju maksma läinud. Kirik jäeti saatuse hooleks ja lagunemine jätkus.

Restauereerimine 1988-1990

Vaatamata 44 aastat kestnud oku-

patsioonile oli saarel endiselt säilinud jälgi aastasade pikkust rootsi asustust ja kultuuri. See tekitas tollases saare metsavahis Ants Varblases koos saare arstist abikaasa Sõlviga ning õpetajas ja arhitektis Ants Rajando huvi kiriku

vastu. Nad olid kiriku renoveerimise initsiaatoriteks. Koos arhitekt Tõnu Parmaksoniga hakati veenma ametkondi, et saada luba kiriku restaureerimiseks ettekäändel, et seda kasutataks ühiskondliku kokkusaamiskohana.

Sügisel 1988 andsid võimud loa restaureerimistööga alustada ja eraldati raha töömeeste palgaks. Kuigi võimud olid mõni aasta varem otsustanud, et kirikust saab ühiskondlik kokkusaamiskoht, ei läinud see nii – ühelt poolt seepärast, et Haapsalu linnaarhitekt Johan Ervin laitis selle maha, osaliselt sellepärast, et kirik oli kehvast seisust, (vt Ain Sarv, "Från skuggornas värld - tillbaka till livet"..., Tallinn 1994).

Koos tugevneva vabadusliikumisega olid eestirootslaste järeltulijad asutanud Eestirootslaste Kultuuri Seltsi (ERKS),

mis toetas Olavi kiriku renoveerimisplaane. ERKSist sai SOV Rootsi tütarorgansatsioon ja sai omakorda toetust Rootsis elavatelt eestirootslastelt. Nii aja jooksul loodi ka kontakt Vormsi Kirikufondiga (Ormsö Kyrkofond) Stockholmis, mis oli loodud kiriku restaureerimise toetuseks.

Taasõnnistamine 1990

Pärast ligi kahte aastat raskusi ja võitlusi taaspühitseti Vormsi kirik Olevipäeval 29. juulil 1990. Ilusast päikesepaistest seis kirik nagu ennegi, taas valgeks lubjatud ning lilledega ja okstega kaunistatud. Kantsel oli samuti oma kohal nagu ka orel ja kõik kiirikupingid. Eesti peapiiskop Kuno Pajula toimetaski taaspühitsemist koos

Stockholmi piiskopi Henrik Svenungssoni ja Porvoo piiskopkonna piiskopi, Erik Vikströmiga. Kirik oli puupüsti täis – kuni kirikukünkani välja – tuhandeid inimesi lähedalt ja kaugel. Sisseõnnistamist kanti üle Eesti ja Soome raadios ning teenistust näidati eesti ja soome televisioonis järgmisel pühapäeval.

Taasõnnistamise 20. juubel

Sel suvel tähistame kiriku taasõnnistamise 20. aastapäeva ja Eesti saab peagi tähistada 20 aastat vaba ja iseseisva riigina.

Margareta Hammerman

Foto nya altaret: Margareta Hammerman

Prästbönder/Kirikumõisa talupojad – Kärslätt

Gårdsnamn och nr enl. själrev 1858	Husbonde Själarev. 1858	Lantmäterinr och namn 1937	Husbonde Själarev. 1937	
13 Kampes	Hans Westerberg	A44 Lääne/Kampes	Johan Vesterberg	
11 Siffers	Hans Hammerman	A-45 Sihvri/Siffers	Johan Hammerman	
2 Jobbes	Anders Hörnström	A-42 Hiopi/Jobbes	Johan Hörnström	
6 Örjas	Johan Jernström	A-47 Esirea/Erjas	Anders Lindkvist	
12 Hannas	Anders Lindström	A-48 Annuse/Hanas	Hans Lindström	
10 Hinders	Johan Jernström	A-51 Hindreku/Hinders	Johan Söderholm	
9 Mussas	Lars Kyrkslätt	A-50 Lille/Musas	Johan Lindblom	
5 Anders	Lars Palmblad	A-52 Andrese/Andors	Anders Lindblom	
4 Kamas (Alt- Kamas)	Hans Lindkvist	A-46 Linda/Kamas	Johan Lindkvist	
8 Greissa	Johan Vesterlin	A-43 Nurme/Gräsa	Johan Vesterlin	
7 Neu-Kamas/ Nibondas	Lars Kyrkslätt	A-35 (53) Välja/Nibondas	Anders Kyrkslätt	
3 Norrsmeds	Hans Lindblom Anders Kyrkslätt	A-49 Haamri/Norrsmeds	Alfred Hammerman	

Prästbönderna i Kärslätt

År 1920 tar estniska staten över de tolv gårdarna i Kärslätt som sedan början på 1600-talet hade stått för kyrkans och prästens försörjning. Anteckningar om prästens bönder finns i dokument daterade 1626. Detta innebar att de tolv gårdarna inte längre behövde göra dagsverken åt prästen eller underhålla honom med förnödenheter, inte heller ansvara för kyrkobyggnaden och församlingshemmet. Fram till 1925 eller 1928 (uppgifterna osäkra) fick prästbönderna betala arrende till estniska staten istället. Därefter blev prästbönderna lösta från sina arrendeskyldigheter 30 år efter "Hosbönderna". Staten tog även över kyrkans övriga mark och skog vilket innebar att församlingen och prästen med familj gick en fattig tid till mötes. År 1928 styckades kyrkans jord upp i 35 små hemman på Håkabackan. Samtidigt fick prästämbetet och församlingen tillbaka jord med åker och skog på 52 ha arrendefritt till sin försörjning.

Prästbönderna var indelade i "bol", senaste bolindelningen enligt tabellen. Senare tillkom även torp och lösmansställen. I Kärslätt var det Gräs-Nigors, Jakas, Simas, Masas, Nismes, och Greis. Även på Håkabackan fanns det lösmansställen som "tjänade" pastoratet. Dessa var Anders Waksam, Anders Nyberg, Hinders, Greisa (Hans Carlström), Marks, Alexander Hakenberg och Fritz Marts-son Treial.

Uppgifterna hämtade från Ormsö kyrkokronika, SOV:s arkiv, Själarevisionen 1858 och Ormsö personalbok 1928-1944 samt uppgifter genom markåterlämningen.

Kirikumõisa talupojad

1920.aastal võttis Eesti riik üle need 12 talu Kersletis, kes seejärel 17-sajandil hoolitsesid kirikuõpetajate ja kirikute eest. Märkmeid mõisa talupoegade kohta leidub juba 1626.aastast. See tähendab, et need 12 talu ei pidanud enam tegema tööd kirikuõpetaja jaoks ja varustama teda kõige vajalikuga, samuti ei pidanud enam vastutama kirikumaja ja kogudusemaja eest. Selle asemel pidid kirikumõisa talupojad kuni 1925 või 1928 aastani maksma Eesti riigile renti. Seejärel said kirikumõisa talupojad vabaks oma rendikohustustest 30 aastat peale "Hos-talupoegi".

Riik võttis üle ka kiriku maa ja metsa, mis tähendab, et kogudusele ja õpetajale koos peredega algas vaene aeg. 1928.aastal tükeldati kiriku maa 35-ks väikeseks kodukohaks Håkabackanil. Samaaegselt sai õpetaja ja kogudus tagasi 52 ha maad ja metsa endale rendivabalt hooldada.

Mõisatalupojad jagati "bol"-idesse, viimane jagamine vastavalt tabelile. Hiljem lisandusid ka popsikohad ja üksikkohad. Kersletis olid Gräs-Nigors, Jakas, Simas, Masas, Nismes ja Greis. Ka Håkabackanil olid üksikkohad, kes "teenisid" pastoraati. Need olid Anders Waksam, Anders Nyberg, Hinders, Greisa (Hans Carlström), Marks, Alexander ja Fritz Martsson treial.

Andmed on võetud Vormsi kirikukroonikast, SOV arhiivist, hingedeloendusest 1858.aastal ja Vormsi isikuraamatust 1928-1944 ning maade tagasiandmise andmetest.

Mitt Ormsö

En sommar för 14 år sedan fann jag ett paradys som heter Ormsö.

Vi skulle besöka min fars hembygd som vi bara hört talas om. Jag glömmar aldrig den känslan som kom över mig när färjan hade lagt till och jag klev i land och gick på den mark mina förfäder trampat.

Vi skulle bo i min farfars födelsehem där även pappa bodde sina fem första år. Det låg i Diby, Nibondasa. Min pappa, farmor och farfar flyttade sedan till Magnushov där farfar köpte mark och byggde hus.

Numera bor vi i det huset på Magnushov där pappa växte upp när vi är på ön.

När jag kom till ön första gången fanns det inte så mycket att göra där. Men det fanns ett otroligt utbud av fåglar och växter. Att se alla dessa blommor som har fått växa fritt på ångar och dikeskanter och fröat av sig, faunan är än i dag helt fantastisk.

Det har hänt en hel del på dessa år, numera finns det en hel del att göra under sommaren. I slutet av juli är det Ormsö-dagarna, då är veckan full av festligheter som bouletävling, byvandring, midnattsmässa, högmässa och träff på hembygdsgården med loppis bland annat.

Hur ser då framtiden för Ormsö ut?

Jag skulle vilja se en utbyggd färjetrafik med tätare turer, detta för att få en bättre möjlighet för turister att komma till ön. Jag önskar flera matställen, även en fin badstrand med lekplats för de mindre barnen och en samlingsplats för ungdomarna så att dom kan träffas och knyta kontakter.

Jag önskar också fler informations-skyltar på engelska men kanske även på svenska. Jag önskar ett samlat infor-

mationsblad för hela sommaren med datum och tider för olika evenemang och sevärigheter på ön.

Informationsbladet skulle finnas i hembygdsgården, vid färjan och på turistbyrån i Hapsalu.

**Tommy
Rosenblad**

Minu Vormsi

Ühel suvel, 14 aastat tagasi avastasin enda jaoks paradiisi, mis kannab nime Vormsi.

Pidime külastama oma isa kodukanti, millest seni olime kuulnud vaid räägitavat. Ma ei unusta kunagi seda tunnet, kui praam oli maabunud, ma astusin maha ja kõndisin maapinnal, millel olid astunud minu esivanemad.

Pidime elama minu vanaisa sünnikodus, kus ka isa oli esimesed viis eluaastat elanud. See asus Dibys, Nibondasa. Mu isa, vanaema ja vanaisa kolisid seejärel Suuremõisa, kus vanaisa ostis maad ja ehitas maja.

Nüüd elame Vormsis viibides Suuremõisa majas, kus isa üles kasvas. Kui esimest korda saarele tuli, polnud seal palju tegutsemisvõimalusi. Kuid seal oli

uskumatult rikkalikult linde ja taimi. Et näha kõiki neid lilli, mis olid aasadel ja kraavikallastel vabalt kasvanud ja paljunenud, fauna on praegugi täiesti fantastiline.

Nende aastate jooksul on juhtunud üsna palju, praegu on saarel suvel mitmesugust tegevust. Juuli lõpus on Vormsi päevad, nädala jagu pidustusi, muuhulgas võistlusi, ringkäik külades, kesköine missa, pidulik jumalateenistus ja kokkusaamine kodukanditalus koos kirbuturuga.

Milline on Vormsi tulevik?

Ma sooviksin näha tihedamat praamigraafikut, et turistidel oleks parem võimalusi saarele tulla. Sooviksin rohkem söögikohti, ka ilusat supelranda

mänguväljakuga väiksematele lastele ja kokkusaamiskohta noortele, et nad saaksid omavahel uusi kontakte luua.

Sooviksin ka rohkem ingliskeelseid infotahvleid ja miks ka mitte rootsikeelseid. Ma sooviksin infolehte, kus oleks kogu suve sündmused kuupäeva ja kellaaajaga ning ülevaade saare vaatamisväärsustest.

Infolehte võiks olla saada-val kodukanditalus, praamil ja Haapsalu turismiinfopunktis.

Tommy Rosenblad

Suvised üritused Vormsil

Teisipäev, 27. juuli

Kl 10.30 Petanque võistlus Fribergide juures Norrbys, Vormsi
Registreerimine: Axel & Britt-Inger Friberg
a.friberg@telia.com

Kolmapäev, 28. juuli

Kl 13.00 Ringkäik Saxbys, Vormsi
kogunemine Saxby tuletorni juures.
Kohvi Bentase talus (Gillwiks)

Kl 21.30 Klaverikontsert Vormsi kirikus, esineb Sven Kullerkupp
Kl 22.30 Mälestusteenistus Hans Pöhli haual Vormsis
Kl 23.00 Kesköine jumalateenistus Vormsi kirikus

Neljapäev, 29. juuli

Vormsi kiriku taasõnnistamise 20. aastapäeva tähistamine

Kl 11.00 Jumalateenistus

Lõunasupp kiriku juures

Kl 15.00 Seejärel jätkuvad pidustused kodukanditalus Svibys.
Tähistatakse VKÜ asutamise 10. ja kodukanditalu avamise 5. aastapäeva

Kl 18.00 Kontsert Vormsi kirikus, "Heinavanker"

Kl 21.00 Klaverikontsert Kirikus, Sven Kullerkupp

Reede, 30. juuli

Seminaripäev Vormsil

Koht: Hullo rahvamaja või kool

Kl 10 - 11.30 "Meie kohtumised Vormsiga".

Elisabeth Hedborg ja Allan Tammik räägivad oma reportaažireisidest Vormsile.

Vestluse juht Sven Salin.

Kl 13 - 14.30 "Hans Pöhl – Eestirootslaste suur juht".

Toimetusrühm tutvustab paneeldebatis peagi ilmuvat raamatut.

Vestluse juht Sven Salin.

Kl 15.00–17.00 Ajaloost tänapäeva – filmide "Vormsi ringvaade"(30'ndad) ja "Naine saarelt"(2005a) vaatamine ja Vormsi kiriku taastamise lugu asjaosaliste poolt. Vestlust juhib Ants Rajando.

Kl 15.00 – 17.00 "Tunne Vormsit" -
õpetlik pärastlõuna mudilastele Vormsi
lasteaias.

Kl 20.00 Öhtul pidustused Hullo
külaplatsil

”I allas ögon lyste hoppet på en ljusare framtid”

I mannaminne har Finska viken förenat Estland och Finland: genom handel och vandel, i krig och fred. Det gäller också den svenska befolkningen, som från medeltiden framåt utvandrat från mellersta Sverige dels till Estlands öar och kuster i väster och norr, dels till Finlands i väster och söder.

Kontakterna mellan Estland och Finland underlättades av att vi tidvis tillhörde samma riken. På 1500- och 1600-talen lydde vi under det svenska väldet, på 1800-talet fram till 1917/18 under kejsardömet Ryssland. Bland annat tog många finländska präster då anställning i församlingar söder om viken.

När nationalismen på 1800-talet spred sig i Europa, nådde den så småningom den svenska minoriteten i Finland. Den manifesterade sig bland annat i samlingsrörelser som ville slå vakt om svenskt språk och bildning, höja dess nivå, stärka dess ekonomi och sammanföra olika samhällsklasser. I Finland grundades sällskap som Svenska Folkskolans Vänner (SFV) 1882, Svenska litteratursällskapet (SLS) 1885, Svenska Odlingens Befrämjare (SOB) 1892 och Svenska Odlingens Vänner (SOV) 1906.

Något senare tog bildningssträvandena form bland estlandssvenskarna. De resulterade, som känt, i bland annat bildandet av föreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV), vars konstituerande möte hölls den 19 februari 1909 på Bysholms herrgård. Föreningens namn och förkortning har klingat hemtamt i mina finlandssvenska öron och jag har undrat över dess bakgrund. Nu tror jag mig ha fått förklaringen.

I verket ”En bok om Estlands svenskar 4” (sid 249) säger nämligen Viktor Aman att deltagarna vid de inledande förhandlingarna på prästgården i Nuckö 1907 också diskuterade val av namn på

föreningen. Förslag som framkastades var Det kristligt Svenska Upplysningsförbundet i Ryssland, Svenska folkförbundet i Ryssland, Svenska Odlingens Vänner o.a. Det sistnämnda och segrande förslaget ställdes av kyrkoherden på Ormsö, finländaren Wäinö Immanuel Melin!

En annan finländare vid planeeringen var kyrkoherden i Reval, Johan Waldemar Gustafsson, som valdes till föreningens första ordförande. Att dessa två kyrkans män deltog i SOV:s tillkomst förklarar nog valet av namn och därtill den publicitet som den nybildade estlandssvenska föreningen fick i flera finländska dagstidningar.

I Åbo Underrättelser 6.3.1909 (kan sökas på webben under digi.lib.helsinki.fi) heter det till exempel: *”Svenska odlingens vänner i Estland är namnet på en sammanslutning som i dagarna haft konstituerande möte på godset Bysholm på Nuckö. Till styrelseledamöter utsågos pastor Gustafsson, svenske vicekonsuln i Reval Gahlnbäck, dir Ingeman, sjömansmissionären Pöhl, hr Magnus Ihrman, Reval, pastor Maass och pastor Melin från Wormsö. De ryska myndigheterna ha givit tillstånd till föreningens bildande och godkänt stadgarna.”*

Intressantare än de korta notiserna är likväl Johannes Pöhls beskrivning i Helsingforstidningen Nya Pressen (2.6.1909, s. 5) av bakgrunden till, behovet av och förhoppningarna inför SOV:s tillkomst. Johannes Pöhl var yngre bror till Hans Pöhl och folkskollärare på Rågöarna. Texten lyder i original så här:

”Bref från Rågöarne.

Utanför staden Baltischport ligga de två små öarna, Stora och Lilla Rågö, utan någon som helst äldre historia eller gamla minnen.

Här hafva de stått och stå ännu oförändrade, så långt man kan minnas, liksom syskon slutna tätt intill hvarandra såsom sökte de skydd mot de brusande bränningarnas ras, hvilka obarmhärtigt rulla fram mot deras klippiga stränder.

Ingen mindre skärgård bjuder här skydd, så långt som ögat når skönjer man blott det vida blåa hafvet. Då och då syns en och annan seglare uppdyka vid horisonten för att åter lika hastigt försvinna. Ångfartyg från olika länder ånga förbi och små fiskebåtar af olika storlek korsa hafvet i alla riktningar.

Alltid är det lif och rörelse såväl ute på den breda hafsytan som nere vid stranden. Endast under de kalla vintermånaderna då isen ofta sätter mycket hinder i vägen för fartygen, är trafiken något mindre, men så snart på våren de kringliggande kusterna och vikarna hunnit blifva isfria är det åter lif och rörelse öfverallt.

Här på de båda små öarna bor en liten hop svenskar, de hafva bott här under århundraden, släktled efter släktled, förökats och aftagit, utan att veta hvarifrån de kommit och hur det såg ut i deras gamla hem.

De äldsta bevisen på deras härvaro är ett gammalt frihetsbref från 1300-talet, utfärdadt af Sveriges dåvarande regent, där det talas om att svenskarna här ute få betraktas som fria bönder. Dylika frihetsbrev finnas sedan från olika årtal hvilka alla betyga att svenskarna här ute få betraktas som fria och ej på några villkor kunna bli jämställda med de kringboende esterna. Alla dessa bref bevaras ännu som en dyrbar skatt hos öborna. Ehuru en del af dem redan förlorat sitt värde, äro de dock ett kärt minne från det gamla fädernehemmet. Fullkomligt trälarna hafva Rågöborna aldrig varit, fast nog deras rättigheter så ofta kränktes. I enlighet med Runö- och Odensholms-

borna hafva Rågöborna till i dag lyckats stå fasta vid sina af gammalt eröfrade rättigheter och de öfverordnades försök att fullkomligt utrota den svenska friheten hafva tills nu visat sig vanmäktiga.

Utestängda som de äro ifrån de andra estsvenska trakterna hafva de dock lyckats bibehålla sitt kära modersmål och sina svenska seder och bruk. Efter som nu kampen för bibehållandet af allt det gamla har tagit all kraft i anspråk, har ett och annat som också vore lika nödvändigt måst försummas. Så är förhållandet med en högre allmänbildning och jordbruket; i båda dessa afseenden stå vi här liksom äfven på de andra estsvenska trakterna långt efter våra stamförvanter på andra sidan Östersjön och Finska viken.

För att få dessa saker förbättrade hafva våra landsmän på Nuckö och i Reval redan ett par år rufvat på tanken att här ute bland estsvenskarne bilda en förening hvilken skulle samla alla de kringspridda estsvenskarne, så att de sedan med förenad styrka kunde

försöka skrida framåt på utvecklingen och ekonomins vägar.

Med uppoffring af alla krafter har det till slut lyckats få regeringens bistånd och den 6 februari (g. st.) [= gamla stilen eller julianska kalendern] egde den unga föreningen "Svenska Odlingens Vänner's" första konstituerande möte rum på godset Bysholm å Nuckö. Mötet öppnades med afsjungandet af en psalmvers och ett kort hälsningstal till de församlade af pastor Maas å Nuckö, hvarpå föreningens stadgar upplästes af sjömansmissionären H. Pöhl. Härpå diskuterades några frågor och sedan skreds till valen af styrelsemedlemmar. I styrelsen valdes 19 medlemmar: 7 från Nuckö, 5 från Reval, 4 från Ormsö och 3 från Rågö.

Emedan nu härmed en af de svåraste frågorna här ute bland estsvenskarna är löst, så kunna äfven vi här ute så småningom hoppas på en ljusare framtid.

Man kan ej beskrifva hvilka känslor som genomströmmade ens själ, när man i mötessalen såg de kringspridda

estsvenskarna från olika orter samlade, då väderbitna sjömän, fiskare, torpare, präster, folkskollärare och hemmansegare från olika orter, vänligt räckte hvarandra handen. I allas ögon lyste hoppet på en ljusare framtid.

Först och främst få vi nu frambära ett innerligt tack till alla dessa som mest hafva arbetat för föreningens grundande, dessa äro: pastor Maas, pastor Gustafsson, sjömansmissionären H. Pöhl, pastor Melin samt konsul Gahlnbäck och direktör G. von Francken hvilka båda sistnämnda hafva bidragit till föreningens bästa med uppoffring af större penningesummor.

Så återstår oss nu blott att bedja om den allsmäktiges beskydd till det påbörjade verket så att den tid ej må vara så långt fjärran då äfven de små Rågöarna tillika med de andra estsvenska orterna kunna skaka af sig medeltidens mörker och rustade i såväl ekonomiskt som andligt afseende kunna träda fram i kampen för tillvaron."

Marianne Blomqvist

Kalendarium sommaren 2010

Lördagen den 26 juni

Spithamnsmöte i Spithamn

Tid: klockan 13.00

Plats: Vi träffas byborna i Moas loge.
Gemensamma ärenden, kaffe + lotteri.

Torsdagen den 8 juli

Byvandring Söderby/Norrby, Rickul

Info om samlingplats och tidpunkt kommer att sättas upp vid

Rosleps kapell.

Lördagen den 10 juli

Sjösättning av "Hoppet" i Lovisa hamn i Finland

Lördagen den 10 juli

"Hemvändardag" för Rickul/Nuckö Hembygdsförening

Strandfest på Ölbäcksstranden, Ölbäck

Tid: Vi startar vi 13.00

Söndagen den 11 juli

Gudstjänst i Rosleps kapell med Kaisa Kirikal

Tid kl. 14.00

Torsdagen den 15 juli

Byvandring i Spithamn

Tid: klockan 13.00 börjar byvandringen för ALLA intresserade

Start: I Moas loge. Kaffe.

Fredagen den 23 juli

Invigning av Nargöutställningen på Museet i Viimsi Plats:

Nurme Tee 3, Pringiküla. Tid: Museet är öppet onsdag till

lördag 12-17

För mer info: karin.berg@eelk.ee

”Kõigi silmis paistis lootus helgemale tulevikule”

Vanemate inimeste mälus on Soome laht ikka Eestit ja Soomet ühendanud: töödes-tegemistes, sõjas ja rahus. See puudutab ka rootsikeelset elanikkonda, kes on keskajast alates rännanud Rootsi keskosast nii Lääne- ja Põhja-Eesti saartele ja rannikule kui Lääne- ja Lõuna-Soome.

Kontaktid Eesti ja Soome vahel muutusid lihtsamaks kui periooditi kuulusime samade valitsejate alla. 16. ja 17. sajandil Rootsi suurvõimu, 19. sajandist kuni 1917/18. aastani Venetsaariiriigi alla. Muuhulgas asusid paljud Soomest pärit kirikuõpetajad teenistusse lõunapool Soome lahte asuvate koguduste juures.

Kui 19. sajandil levis Euroopas rahvuslus, jõudis see tasapisi rootsi vähemuseni Soomes. See väljendus muuhulgas liikumistes, mis tahtsid kaitsta rootsi keelt ja haridust, tõsta selle taset, parandada rootslaste majandusolusid ja ühendada eri ühiskonnaklasse. Soomes asutati ühingud Svenska Folkskolans Vänner (SFV) (Rootsi Rahvakoolide Sõbrad) 1882, Svenska litteratursällskapet (SLS) (Rootsi Kirjandusühing) 1885, Svenska Odlingens Befrämjare (SOB) (Rootsi Hariduse Edendajad) 1892 ja Svenska Odlingens Vänner (SOV) (Rootsi Hariduse Sõbrad) 1906.

Veidi hiljem võtsid hariduspüüdlused kuju eestirootslaste hulgas. See päädis, nagu teada, muuhulgas ühingu Svenska Odlingens Vänner (SOV) (Rootsi Harimise Sõbrad) asutamisega. Asutamiskoosolek peeti 19. veebruaril 1909 Vööla mõisas. Ühingu nimi ja lühend on minu soomerootsi kõrvadele tuttavlikult kõlanud ja olen selle tausta üle mõelnud. Arvan, et nüüdseks olen asjas selgust saanud.

Teoses ”En bok om Estlands svenskar 4” (lk 249) ütleb nimelt Viktor Aman, et ettevalmistaval koosolekul Noarootsi

pastoraadis 1907 arutlesid osalejad ka ühingu nimevaliku üle. Ettepanekutena pakuti välja Det kristligt Svenska Upplysningsförbundet i Ryssland (Kristlik Rootsi Valgustusühing Venemaal), Svenska folkförbundet i Ryssland (Rootsi Rahvusühing Venemaal), Svenska Odlingens Vänner (Rootsi Harimise Sõbrad) jt. Selle viimatinimetatud ja võitnud ettepaneku esitas Vormsi kirikuõpetaja, Soomest pärit Wäinö Immanuel Melin!

Teine soomlane koosolekul oli Tallinna kirikuõpetaja, Johan Waldemar Gustafsson, kes valiti ühingu esimeseks esimeheks. Et need kaks kirikumeest osalesid SOV loomisel, selgitab ka nimevalikut ja lisaks seda vastukaja, mida vastasutatud eestirootslaste ühing enamikes soome päevalehtedes sai.

Åbo Underrättelser 6.3.1909 (võib leida ka internetist: digi.lib.helsinki.fi) kirjutab näiteks: ”Rootsi Harimise Sõbrad Eestis on ühenduse nimi, mille asutamiskoosolek oli neil päevil Vööla mõisas Noarootsis. Juhatuse liikmeteks nimetati pastor Gustafsson, rootsi asekonsul Tallinnas Gahlnbäck, dir Ingeman, meremisjoni misjonär Pöhl, hr Magnus Ihrman, Tallinn, pastor Maass ja pastor Melin Vormsilt. Vene võimud on andnud loa ühingu asutamiseks ja heaks kiitnud põhikirja.”

Huvitavamad kui need lühikesed teated, on siiski Helsingi ajalehes Nya Pressen (2.6.1909, lk. 5) ilmunud Johannes Pöhli kirjeldus oludest, vajadusest ja lootustest enne SOV loomist. Johannes Pöhl oli Hans Pöhli noorem vend ja rahvakooliõpetaja Pakril. Tekst kõlab nii:

”Kiri Pakri saartelt.

Paldiski linna lähedal asuvad kaks väikest saart Suur- ja Väike-Pakri, vanema ajaloo ja vanade mälestuseta.

Selles paigas on nad seisnud ja seisvad veelgi muutumatult, nii kaua kui mäletame, nagu öed tihedalt üksteise kõrval, kes nagu otsiksivad kaitset mühi-seva murdlainetuse mässamise eest.

Ükski väiksem saarestik ei paku siin kaitset, nii kaugale kui silm ulatub paistab üksnes lai sinine meri. Aeg-ajalt kerkib vaatepiiri tagant mõni purjepaat, et siis jälle sama rutulisesti kaduda. Aurulaevad mitmetelt maadelt sõidavad mööda ja väikesed kalapaadid eri suunasega ületavad merd eri suunas.

Kogu aeg on elu ja liikumist nii kaugemale merele kui ranna poole. Vaid külmadel talvekuudel kui jää sageli seab takistusi laevade teele, on liikumine väiksem. Kuid nii peagi kui ümberkaudsed rannad ja lahed on kevadel jõudnud jääst vabaks saada, on taas kõikjal elu ja liikumine.

Siin mõlemal väikesel saarel elab väike hulk rootslasi, nad on siin aastasadad elanud, sugupõlv sugupõlve järel, kasvanud ja vähenenud, ilma teadmata kust nad on tulnud ja milline nende kunagine kodupaik oli.

Vanim tõendus nende olemas olemisest on üks vana priiusekiri 14. aastastajast, välja antud selleaegse Rootsi valitseja poolt, kus räägitakse, et rootslasi tuleb võtta kui priisid talupoegi. Selle-sarnaseid priiusekirju on veel mitmetest aastatest, mis kõik tõendavad, et rootslasi siin eemal, tuleb võtta kui priisid ja neid mingil juhul võrdselt ümberringi elavate eestlastega ei tohi kohelda. Kõiki neid kirju hoiavad saareelanikud kui väärtuslikku aaret. Ehkki üks osa neist on oma väärtuse juba kaotanud, on need siiski kallis mälestus kunagiselt isamaalt. Pärisorjad pole pakrilased kunagi olnud, ehkki nende õigusi sageli rikutud on. Samuti kui ruhnu- ja osmussaarlattel on pakrilastel õnnestunud neist ammu

aega tagasi saadud õigustest tänini kinni hoida ja isandate poolt tulnud katsed rootsi vabadust täiesti kaotada on nüüd jäänud võimetuks.

Eraldatud, nagu nad teistest eestirootsi paikadest on, on neil siiski õnnestunud oma armsat emakeelt ja oma rootsi tavasid ja kombeid alles hoida. Kuna võitlus kogu selle vana säilitamise eest on nüüd võtnud kogu jõu, on üks või teine asi, mis sama hädavajalik olnud, hooletusse jäänud. Nii on see parema üldhariduse ja põllumajandusega; nende mõlema poolest oleme siin samuti kui teistes eestirootsi paikades kaugel taga oma rahvusaaslastest teisel pool Läänemerd ja Soome lahte.

Et neid asju parandada, on meie kaasmaalased Noarootsis ja Tallinnas juba paar aastat pead murdnud mõtte üle, et siin eemal eestirootslaste hulgas luua üks ühing, mis koguks kokku kõik need laiali pillatud eestirootslased, nii et need siis ühendatud jõududega edenemise ja ainelisel teel saaksid püüda edasi rühkida.

Kõikide jõudude eneseohverdamisega on viimaks valitsuse toetus õnnestunud saada ja 6. jaanuaril (v.k) [vana kalendri järgi või juljaanuse kalendri järgi] noore ühingu „Svenska Odlingens Vänner“ esimene asutamiskoosolek Vööla mõisas Noarootsis maha peeti. Kokkusaamine algas psalmi laulmisega ja lühikese tervituskõnega kokkutulnutele Noarootsi pastorilt Maasilt, millejärel meremisjoni misjonär H. Pöhl ühingu põhikirja ette luges. Selle järel mitmesuguseid küsimusi arutati ja selle järel juhatuse liikmete valimise juurde asuti. Juhatusse valiti 19 liiget: 7 Noarootsist, 5 Tallinnast, 4 Vormsilt ja 3 Pakrilt.

Kui sellega nüüd raskeimad eestirootslaste ees olevad küsimused on lahendatud, siis ka meie siin eemal heledamat tulevikku vaikselt võiksime loota.

Pole võimalik kirjeldada millised tunded igauhe hinge läbistasid, kui koosolekusaalis nägi neid laiali pillutatud eestirootslasi eri paigust kogunenuna, tuulest pargitud meremehed, kalurid, popsid, preestrid, rahvakooliõpetajad ja

talumanikud eri paikadest, ulatasid sõbralikult üksteisele kätt. Kõikide silmis paistis lootus helgemale tulevikule.

Ennekõike saame nüüd edasi anda südamliku tänu kõikidele nendele, kes ühingu asutamise nimel on töötanud, need on: pastor Maas, pastor Gustafsson, meremisjoni misjonär Pöhl, pastor Melin, samuti konsul Gahlnbäck ja direktor G. Von Francken, kellest mõlemad viimatinimetatud on ühingu suurema rahasumma loovutamise toetanud.

Nii jääb meil nüüd üle alanud ettevõtmisele kõigevägevama kaitset paluda, et kaugel ei oleks see aeg kui ka need väikesed Pakri saared ühtemoodi teiste eestirootsi paikadega saaksid keskaja pimeduse eneselt raputada ja nii aineliselt kui vaimliselt võitluses oma olemise eest välja astuda.”

Marianne Blomqvist

Kalender 2010

Laupäev, 26. juuni

Spithami koosolek Spithamis

Aeg: kell 13

Koht: Kohtume külaelanikega Moas.

Ühised teemad, kohvi + loterii.

Neljapäev, 8. juuli

Ringkäik Söderby/Norrby külates, Riguldis

Info kogunemiskoha ja aja kohta pannakse üles Rooslepa kabeli juurde.

Laupäev, 10. juuli

„Hoppeti“ vettelaskmine Loviisa sadamas Soomes

Laupäev, 10. juuli

”Kojupöördumispäev” Riguldi/Noarootsi

Kodukandiühingule

Rannapidu Elbiku rannas, Elbikus

Aeg: Alustame kl 13

Pühapäeval, 11. juuli

Jumalateenistus Rooslepa kabelis, teenib Kaisa Kirikal

Aeg: kl. 14

Neljapäev, 15. juuli

Ringkäik Spithami külas

Aeg: kl 13 algab ringkäik KÕIGILE huvilistele

Algus: Moase juures. Kohvi.

Reede, 23. juuli

Naissaare muuseumi avamine Viimisi muuseumis Koht:

Nurme Tee 3, Pringiküla. Aeg: Muuseum on avatud

kolmapäevast laupäevani kl 12-17

Lisainfo: karin.berg@eelk.ee

Barn och ungdomssidan/ Laste- ja noortelehekülg

Finn Fem Fel i bilden till höger

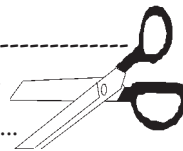
Häst	Hamburger
Bada	Pank
Grillfest	Magama
Gråta	Hambapasta
Huvud	Hobun
Hamburgare	Grillipidu
Bank	Nutma
Tandkräm	Pea
Sova	Suplema

Vilka ord hör ihop. Dra streck mellan orden så du ser hur de hör ihop, skriv sedan ner dem på svarstalongen och skicka in till oss.

Millised sõnad kuuluvad kokku? Tõmba jooned sõnade vahel, mis kuuluvad kokku. Kirjuta need sõnad seejärel vastusekupongile ja saada meile.

Namn/Nimi.....

Adress/Aadress.....

Häst =

Bada =

Grillfest =

Gråta =

Huvud =

Hamburgare =

Bank =

Tandkräm =

Sova =

Saada vastus:

Skicka in svaren till:

Rootsi Vähemusrahvuse

Kultuurinõukogu

Pikk 36

10133 Tallinn, ESTLAND

Leia vasakpoolset pildilt viis viga

Några meningar

- Hej, jag heter Martin. Vad heter du?
- Tere, minu nimi on Martin. Mis sinu nimi on?
- Jag är tio år. Hur gammal är du?
- Ma olen kümne aastane. Kui vana sina oled?
- Var bor du? Jag bor i Sverige/Estland
- Kus sa elad? Mina elan Rootsis/Eestis.
- Ska vi spela fotboll?
- Mängime jalgpalli?

Suplema =

Pea =

Nutma =

Grillipidu =

Hobun =

Hambapasta =

Magama =

Pank =

Hamburger =

S:t Mikaelsskyrkan i Tallinn

Svenska S:t Mikaelss församling:

Gudstjänst varje söndag klockan 12, utom 27/6 Lilla Rågö och 25/7 Nargö.

15 juni - 15 augusti

S:t Mikaelss kyrkan öppnar sin sommarkyrka den 15 juni och håller kyrkan och kyrkomuseet öppet måndag till fredag mellan kl 11.00 - 15.00. Guider finns som berättar och visar runt. Välkommen att besöka kyrkan och museet om du är i Tallinn.

Jumalateenistus igal pühapäeval kl 12, välja arvatud 27.6 Väike-Pakril ja 25.7 Naissarel.

15. juuni - 15. august

Rootsi-Mihkli kirik avab suvekiriku 15. juunil ning kirik ja kirikumuseum on avatud esmaspäevast reedeni kl 11 - 15. Kohapeal on giidid, kes teevad tutvustava ringkäigu. Tere tulemast Tallinnas olles kirikut ja museumi külastama.

Söndagen den 27 juni

Invigning av det nyrestaurerade kapelltornet på Lilla Rågö
Frågor om transport och tider etc. hänvisas till S:t Mikael i Tallinn.
Tel: 00372 644 1938 karin.berg@eelk.ee

Söndagen den 4 juli

Kyrkogårdstjänst i Vilivalla

Plats: Vippal

Tid: 16.00

Ondagen den 21 juli

Kyrkogårdsgudstjänst på Rosleps kyrkogård
Kyrkoherde Patrik Göransson predikar

Tid: kl 18.00

Söndagen den 25 juli

Kyrkodag på Nargö med högmässa i kyrkan därefter gravandakt på gravgården. Båten "Monica" avgår från Amiralssängen (vid Tallink) kl.10.00

Anmälan till karin.berg@eelk.ee

Pühapäev, 27. juuni

Vastreataureeritud kabelitorni sisseõnnistamine Väike-Pakril

Küsimuste korral transpordi ja selle aegade kohta jms. pöörduda Rootsi-Mihkli kiriku poole Tallinnas. Tel: 00372 644 1938 karin.berg@eelk.ee

Pühapäev, 4. juuli

Surnuaiapäha Vilivallas

Koht: Vihterpalu

Aeg: 16

Kolmapäeval, 21. juuli

Surnuaiapäha Rooslepa surnuaias

Jutlustab kirikuõpetaja Patrik Göransson

Aeg: kl 18

Pühapäev, 25. juuli

Kirikupäev Naissaarel: jumalateenistus kirikus, seejärel palvehetk surnuaial. Laev "Monica" väljub Admiraliteedibasseinist (Tallinki juures) kl.10

Registreerimine karin.berg@eelk.ee

Kultuurinõukogu liikmed / Ledamöter i Kulturrådet

Nõukogu ja Juhatusesimees - Ordförande, kulturrådet och styrelsen

Uile Kärk-Remes Tallinn +372 56 457 841 ukr@eestirootslane.ee

Nõukogu ja Juhatusesimees/ Vice ordförande, kulturrådet och styrelsen

Lars Rönneberg Stockholm +46 709 351 945 lars@eestirootslane.ee

Juhatusesimees / Styrelseledamöter

Holger Haljand Vihterpalu/Tallinn +372 502 8814 holger@eestirootslane.ee

Kalev Kukk Nargö/Tallinn +372 517 7654 kalev.kukk@eestirootslane.ee

Ingegerd Lindström Rickul/Nuckö/Stockholm +46 1635 8184 ingeagerd@eestirootslane.ee

Revisionikomisjon / Revisorer

Mart Laidmets Tartu/Haapsalu +372 502 5322 mart.laidmets@eestirootslane.ee

Sven Salin Stockholm/Vormsi/Ormsö +46 705 611 016 sven@eestirootslane.ee

Nõukogu liikmed / Ledamöter i rådet

Jonne Berggren Vormsi/Ormsö +372 53 404 211 jonne@eestirootslane.ee

Maria Gilbert Vormsi/Ormsö +372 536 8416 maria@eestirootslane.ee

Margareta Hammermann Vormsi/Ormsö +46 707 304 761 margareta@eestirootslane.ee

Juta Holst Tallinn +372 51 972 620 juta@eestirootslane.ee

Sofia Joons Viljandi +372 56 642 510 sofia@eestirootslane.ee

Ülo Kalm Nuckö/Noarootsi +372 505 0632 ulo@eestirootslane.ee

Neeme Kari Tallinn +372 515 1620 neeme@eestirootslane.ee

Arvo Kelement Nuckö/Noarootsi +372 502 4412 arvo@eestirootslane.ee

Sven Kuinberg Nuckö/Noarootsi +372 518 3974 kuinberg@eestirootslane.ee

Maj-Liis Lindroos Rickul/Nuckö +46 855 159 215 lindroos@eestirootslane.ee

Elna Siimberg Vippal/Vichterpalu +372 506 3497 elna@eestirootslane.ee

Bosse Stenholm Tallinn/Vormsi/Ormsö +372 56 223 870 bo@eestirootslane.ee

Raul Targamaa Rickul/Nuckö +46 855 159 215 raul@eestirootslane.ee

Marju Terro Ormsö/Vormsi +372 56 603 480 marju@eestirootslane.ee

Biluthyrning i Tallinn med service på svenska

Dygnspriser från 500 EEK

(med obegränsad körsträcka!).

För bokning eller frågor, hör av er
till Matti, Autopluss OÜ,

tfn +372 56 566 390,

eller

e-post myo@hotmail.ee

Hemsida:

<http://autopluss.onepagefree.com>

20-årsjubileet av återinvigningen av Ormsö kyrka Olofsdagen den 29 juli 2010

Högmässa kl.11.00 i Ormsö kyrka.

Medverkande i högmässan är biskoparna från återinvigningen 1990:

Ärkebiskop emeritus Kuno Pajula, Estland

Biskop emeritus Erik Vikström, Finland

Biskop emeritus Henrik Svenungsson, Sverige (predikar)

Ärkebiskop Andres Pöder, Estland

Efter högmässan serveras traditionell Ormsövälg på kyrkbacken.

Därefter firas på Hembygdsgården 10-årsjubileet av bildandet av den lokala hembygdsföreningen VKÜ och 5-årsjubileet av invigningen av Hembygdsgården i Sviby.

Musikkonsert i Ormsö kyrka på kvällen, därefter ett festligt jubileumsprogram på festplatsen i Hullo.

Arrangörer Olofsdagen:

Ormsö Hembygdsförening
Ormsö församling

Vormsi Kodukandi Ühing
Ormsö Kommun

Med reservation för eventuella förändringar.

Svenskdagen 2010 - Ormsö

Lördagen den 31 juli

Firar vi svenskdagen på Ormsö

Kl. 11.00 Invigning

Fortlöpande under dagen:

Uställningar

Folkkultur: Folkmusik - folkdans

Organisationer, föreningar och byalag presenterar -
informerar om sin verksamhet

Handarbeten/bokbord

Svensktoget:

Handarbeten – hantverk försäljning av allehanda
slag

Sport – spel: från junior till senior

Ormsöloppet/Vormsi jooks

Seminarium: Estlands småor: planering –
lagstiftning

Vikingaspel: Fafnisbane från Sverige

Arrangör: Kulturrådet

Rootsi päev 2010 - Vormsi

Laupäeval, 31. juulil

Tähistame Vormsil rootsi päeva

Kl. 11 avamine

Jooksvalt päeva jooksul:

Näitused

Rahvakultuur: Rahvamuusika-rahvatants

Organisatsioonid, ühingud ja külaseltsid
tutvustavad oma tegevust

Käsitöö/ raamatulett

Rootsi turg:

Kõiksuguse käsitöö müük

Sportmängud: juunioritest seenioriteni

Ormsöloppet / Vormsi jooks

Seminar: Eesti väikesaared: planeerimine –
seadusandlus

Vikingaspel: Fafnisbane Rootsist

Korraldaja: Kultuurinõukogu